

Takdim

Her ne kadar siyasete askeri müdahale hâlâ mümkünse de, bu durum eskiye kıyasla daha az kabul edilebilir bir olgudur, hele Türkiye Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolunda mücadele verdikçe. Türkiye’de AB üyeliği yolunda yürütülen kampanyaya AKP öncülük etmektedir. Soğuk Savaş sırasında Türkiye’nin asıl ilişkisi, anlaşılır şekilde ABD ileydi, ancak Fuller’ın da vurguladığı gibi, Türkiye’nin şimdi Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu ile ilgili menfaatleri vardır. Washington politika yapımcılarının keşfetmekte oldukları gibi, artık Türkiye’nin gündemi ABD’nin gündemiyle örtüşmemektedir. Her ne kadar Washington’daki Büyükelçilik Ankara için çok önemli olmaya devam etse de, Soğuk Savaşın sona ermesi, siyasette ve ticarete Avrupa’nın öne çıkması, artık Türkiye’nin jeopolitik konumunun kaçınılmaz olarak getirdiği değişiklikler ve fırsatlar Türkiye için çok yönlü bir dış politika dikte etmektedir.

Cumhuriyet’in kurulmasından sonra Türkiye, Orta Doğu’ya sırtını dönmüştür, Fuller bu olguyu “Kemalist tarihsel *lobotomi*”nin¹ bir eseri olarak nitelendirmektedir.

Türk-Arap ilişkilerinde uzun süren bir kesintinin ardından bugün artık Türkiye, bölge ile bağlarını yeniden kurmaktadır.

Türkiye, İsrail ile önemli bir stratejik ilişki geliştirmiş olmakla birlikte, bu yönelimini Orta Doğu’da geliştirmekte olduğu bir dizi başka ilişki ile de dengelemektedir. Türkiye’nin bağımsız dış politikasının en iyi göstergesi, komşusu, önemli bir ticaret ortağı ve Arap olmayan bir ülke olarak İran’la ilişkisidir. Özellikle Şah’ın 1979’da devrilmesinden sonraki on yıl olmak üzere, gergin geçen yıllardan sonra iki ülke makul derecede dostane ilişkiler geliştirmiştir.

Washington’un hoşuna gitmese de, Türkiye ve İran güvenlik konusunda ortak bâzı çıkarları olduğunu fark etmişlerdir. Bu durum, ABD ile Türkiye arasında gözlenen çıkar ayrışmasının önemli bir örneğidir.

“**Yeni Türkiye Cumhuriyeti**” kendi yolunu ve kendi sesini buldukça, Soğuk Savaş’ın daha basit hareket tarzlarına geri dönmenin imkanı olmayacaktır. Bundan dolayı, ABD-Türkiye ilişkilerinin kalitesi kaçınılmaz şekilde evrilip olgunlaşacaktır, aynen Türkiye’nin durumunda olduğu gibi.

Augustus Richard Norton

Boston Üniversitesi Antropoloji ve Uluslararası İlişkiler Profesörü

Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin Türkçe Çevirisine Önsöz

Söz konusu başlık benim tarafından değil, ABD’deki yayıncı tarafından seçilmiştir ve korkarım biraz yanıltıcı olabilir, zira kitap gerçekte Türkiye’de bir “Yeni Cumhuriyet”ten değil, daha çok yeni bir dönemden söz etmektedir. Doğru başlık “Türkiye’nin dünyadaki Yeni Yeri” olmalıdır, çünkü kitabın odaklandığı nokta budur.

İkincisi, gerek küresel düzeyde gerekse bölgedeki ABD politikalarına oldukça eleştirel baktığımı okuyucu fark edecektir. Üzülerek belirtmeliyim ki ABD, orta Doğu ve Avrasya bölgesinde hegemonik veya tahakkümcü bir rol oynamaya yeltendiği sürece Türk ve Amerikan politikaları bir ölçüde çelişik olmak durumundadır. Bu tür politikaların devri geçmiştir. Artık Türkiye’nin kendisini çevreleyen bütün bölgelerde ve bütün yönlerde önde gelen bir oyuncu olacağı çok-kutuplu bir dünyaya dönüşmek durumundayız.

---

¹ **Lobotomy (veya leucotomy)**: Beynin bir kısmını kesip çıkartma; beynin ön tarafına girip çıkan sinir hatlarının iptal edilmesi; ciddi bir zihinsel hastalığın tedavisi için beyindeki bazı sinirlerin kesildiği, çoğu kez ciddi bilişsel ve kişiliksel değişikliklere yol açan tıbbi operasyon.

Türk dış politikasını takip ettiğim uzun yıllar boyunca, genel olarak Türkiye'nin hemen hemen her komşusu ile ilişkileri kötüydü. Aslında böyle olması gerekmiyordu. Oysa bugün Türkiye oldukça akıllı biçimde hemen her komşusuyla iyi ilişkiler kurmuş durumdadır. İşte bu iyi komşuluk ilişkileri, Türkiye'nin bölgedeki güç ve etkisini geçmiş on yıllara kıyasla çok daha sağlam hale getirmiştir.

Bu arada okuyucularımdan bana bir iyilik yapmalarını istiyorum: Bir süre için, 1960'larda Türkiye'de istihbarat görevlisi olarak hizmet verdiğimi veya uzun yıllar CIA'de çalıştığımı unutun. Zamanla her şey değişir, benim görüşlerim de değişti. Lütfen bu kitabı sanki arkasında özel bir amaç güdüyormuş gibi okumayın. Argümanları ve analizi maksatlı değil. Söylediklerimi ciddiye alın, çünkü demek istediğim sâdece söylediğimdir, ne eksik, ne de fazla.

Kitap herhangi bir ABD politikasını veya istihbarat gündemini ileri taşımak için tasarlanmış değildir. Gizli bir kanaldan ABD politikasına yardım etmek için yazıyor değilim. Esasen, ABD politika yapımcılarının çoğu bu kitaptan hoşlanmayacaktır.

Graham E. Fuller/Vancouver, BC/Mart 2008-08-20

Çevirenin Önsözü

Her şeyden önce Fuller, Türkiye'yi ve İslam dünyasını iyi tanıyan biri. Hayatının bir bölümünde istihbarat görevlisi olarak, bir bölümünde bölgeye ve Türkiye'ye duyduğu kişisel ilgi ve yakınlık nedeniyle içinde bulunduğumuz coğrafyayı gezmiş, tanımış, gözlemlemiş biri. Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça biliyor. Bölgemizi çoğumuzdan daha iyi bildiği, gelişmeleri de gayet yakından takip ettiği kesin.

İkincisi, akademik kimliği de olan Fuller'ın takdire değer bir analitik yeteneğe ve sağduyulu bir yaklaşıma sâhip olması.

Benim için Fuller'ı önemli kılan bir üçüncü husus ise, farklı din ve kültürlerin, farklı coğrafyaların yetiştirdiği insanlar olmamıza karşın, sorunların kaynağına ilişkin tespit ve çıkarsamalarının büyük çoğunluğunda aramızda bir frekans uyumu, bir paralellik olması.

Kitapta ileri sürülen görüşler elbette ki bazılarında ters gelecektir. Görüşlerine katılsak da, katılmasak da, Fuller'ın değerlendirmesi okunmayı, üzerinde ciddiyetle durup düşünmeyi hak ediyor.

Mustafa Acar/Ankara 7 Mart 2008

GİRİŞ

Türkiye Orta Doğu’da mıdır?

Sorunun basit cevabı tabii ki “evet”tir: Jeopolitik ve coğrafi yönden Türkiye, orta Doğu’nun bir parçasıdır; aynen Avrupa’nın, Akdeniz’in, Balkanların ve Kafkasların da bir parçası olduğu gibi. Fakat soru, aslında coğrafyanın çok ötesine; kimlik, oryantasyon ve derinlerde yatan arzularla ilgili meselelere de uzanmaktadır.

Oysa 1960’lara kadar ABD Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi, Türkiye’yi Yakın Doğu İlişkileri Bürosu aracılığıyla takip ediyordu. Türkiye, NATO’ya katıldıktan sonra, tek bir kalem darbesiyle, Avrupa İlişkileri Bürosu’na transfer edildi. Hem Türklerin Batılı olma arzularını okşamak, hem de bürokratik kolaylık amacıyla, Türkiye gayet basitçe yeniden sınıflandırılmıştı (“sınıf atlatılmıştı” demeye cüret etsek mi acaba?)

Türkiye Avrupa’nın parçası olsa bile, orta Doğu’daki coğrafi konumu, Türkler bundan hoşlansa da hoşlanmasa da, ülkeyi Orta Doğu siyasetinin tam göbeğine kaçınılmaz şekilde çekmektedir.

On yıllarca yıldır ABD’nin sadık bir müttefiki olarak görülen Türkiye’nin bundan sonra sadakatini rutin bir şekilde sürdürmeyeceğine dair açık işaretler bulunmaktadır. Elbette, Türkiye’deki bu tutum kayması, Washington’a karşı başka ülkelerin tutumunda meydana gelen değişikliklere paralel gitmektedir.

Uluslararası Stratejik Araştırma Örgütü’nün (*International Strategic Research Organization: ISRO*) 2004’te yaptığı, Türklerin algılarına ilişkin saha araştırmasında ortaya çıkan çarpıcı sonuçlara göz atalım:

-ABD, Türkiye’ye yönelik bir numaralı tehdit olarak sıralanmıştır; bunu Yunanistan, Ermenistan ve İsrail takip etmektedir. Rusya yedinci, İran dokuzuncudur.

-ABD, Türkiye’ye en dost ülkeler sıralamasında yedincidir.

-Dünya barışını en çok tehdit ettiğine inanılan ülkeler sıralamasında ABD açık ara ilk sırada yer almış, ABD’yi İsrail ve İngiltere izlemiştir.

-Buna rağmen, ilginç bir şekilde, kriz zamanlarında (deprem, iç savaş vb.) Türkiye’nin en çok güvenebileceği ülkeler sıralamasında ABD ilk sırada yer almıştır.

Böylesi bir baş döndürücü ve kontrol dışı değişim ortamında çok az Müslüman ülke, bu tür bir sendeletici geçiş sürecini başarıyla veya olumlu bir şekilde geride bırakabilmiştir.

Sonuç olarak, yeni ve daha bağımsız tarzında Türkiye artık, bölgede basit bir Batı “hayranı” olarak algılanmaktadır. Müslüman dünyada Türkiye ilk defa olumlu anlamda izlemeye-ve belki de taklit etmeye-değer bir ülke olarak görülmektedir.

Dinî açıdan Türkiye nüfusunun %99.8’i Müslümandır. Mezhep açısından bakıldığında ise, güçlü bir cemaatsel kimlik duygusuna sâhip hatırı sayılır (yüzde 30) bir Alevi (*heterodoks Şii*) topluluk mevcuttur. Buna ilave olarak, Türkiye açıkça çoklu bir etnik yapıya sahiptir: Ülkedeki en büyük etnik azınlık olan Kürtler, nüfusun yaklaşık %20’sini temsil etmekte ve Türkçe-olmayan, Farsça ile akraba bir dil konuşmaktadırlar.

Her ne kadar durum biraz iyileşmiş olsa da, Türkiye’nin “Kürt sorunu” henüz çözülmüş olmaktan çok uzaktır; üstelik Saddam sonrası Irak’ta Kürtlerin izlediği siyaset nedeniyle, şimdi artık daha karmaşık bir hal almıştır.

İslami hareketler Orta Doğu’ya yayıldıkça, Türk hükümetinin siyasal İslam’ın her türüne karşı hasmane tutumu, ülkenin İslami radikalizme karşı bir siper olma imajına katkıda bulunmuştur. Buna ilaveten, Sovyetler Birliği’nin çökmesinden sonra, yeni bağımsızlığa kavuşan, orta Asya’daki Türki devletlerle etnik bağları, Türkiye’nin stratejik önemini arttırmıştır; aynen Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının dağıtımında bir geçiş güzergahı olma planlarının da ülkenin stratejik önemini arttırdığı gibi. Bu zaman zarfında Türkiye İsrail ile askeri ilişkilerini de yoğunlaştırmıştır.

11 Eylül 2001'den sonra Washington, Terörizmle Küresel Savaşta (TKS), bölgedeki ABD askeri operasyonlarını desteklemek konusunda Türkiye'nin kendisine doğal bir ortak ve destek kaynağı olmasını ve anti-İslamcı ideolojinin muhkem sembolü olarak kalmasını beklemiştir. Ancak bu beklentiler Washington'un umduğu yönde gerçekleşmemiştir.

Kitabın anahtar iddialarından biri, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin-orta Doğu ve Avrasya'dan uzun bir anormal izole olma döneminden sonra-bugün artık yeniden Orta Doğu siyasetinin bir parçası haline gelme sürecinde olduğudur. Bu süreç, Türkiye'nin dünyadaki yeni jeopolitik konumuna ilişkin genişleyen vizyonu ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, Batı'nın son yarım asırda kendisinden gayet memnun olduğu Türkiye, şimdi yeniden dönmekte olduğu uzun dönemli rotadan geçici bir jeopolitik sapmayı temsil etmektedir. Her ne kadar bu "tarihin dönüşü" Türkiye'nin Batı ile ilişkisini kısmen sulandırıp karmaşıklştırırsa da, aynı zamanda bu ilişkiyi zenginleştirmekte ve tamamlamaktadır.

Bu kitapta aynı zamanda Türkiye'nin, ABD ile ilişkisinin daha önceki yakınlık düzeyini üç temel nedenle büyük ölçüde kalıcı biçimde kaybetme sürecinde olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Avrupa siyasetinin yeniden düzenlenişi, Türkiye'ye yönelik başlıca stratejik-jeopolitik tehdidi ortadan kaldırmıştır. İkincisi, hemen hemen aynı zamanda, Washington'un Orta Doğu'daki bölgesel gündeminin Ankara'nın bölgedeki kendi çıkarlarıyla çatıştığı algısı giderek güçlenmektedir. Üçüncüsü, Ankara, alternatif siyasî ve ekonomik opsiyonlar öneren Müslüman dünya, Avrasya, Rusya ve Çin ile giderek daha fazla yeni stratejik bağlantılar kurmuştur.

Her ne kadar bu ilişkiler büyük ölçüde AKP yönetimi altında hızlanmışsa da, ben bu özel kaymayı, Ankara'nın Washington ile bağlarını kaçınılmaz şekilde değiştirecek, uzun dönemli bir jeopolitik kayma olarak değerlendiriyorum.

Washington'un bakış noktasından Türkiye, bugün artık çok daha zor, bağımsız düşünen, daha önceki on yıllara kıyasla çok daha az güvenilir bir müttefik, hâtta bazıları Türkiye'nin kaybedildiğini bile söyleyebilir.

Kısım 1

Türkiye'nin Tarihsel Yörüngesi

Tarihsel Mercek

Türklerin Orta Doğu'ya Karşı Tutumu

Türkler en azından dört nesildir kendilerini Orta Doğu'dan boşanmış hissetmektedirler. Türkiye'de bugün Osmanlı İmparatorluğu zamanından kalma kişisel anılarını ailesiyle hâlâ paylaşabilecek durumda çok az yaşlı nine kalmıştır. Onlarca yıldır devam eden Kemalist-eğilimli tarih öğretimi, genelde İslam dünyası, özeldede Arap dünyası hakkında olumsuz düşünme yönünde, ülkenin beynini yıkamıştır. Türkler Müslüman dünyayı sâdece geri kalmışlık ve aşırılıkçılıkla ilişkilendirecek şekilde yetiştirilmişlerdir.

Türkiye'nin tarihte izlediği yörüngeye bakmak için en azından üç temel mercek vardır: Kemalist, tarihsel ve dögüsel/diyalektik mercek. Bu merceklerden her birinde birçok hakikat payı olsa da hiçbiri hikayenin tamamını yansıtmamaktadır.

Türkiye'nin stratejik kimliği hâlâ bir oluşum süreci içindedir.

Kemalist Görüş: Türkiye'nin Tarihten Radikal Kopuşu

Türkiye'nin tarihi seyrine ilişkin geleneksel görüş, klâsik Kemalist-veya Atatürkçü-kurucu ideolojiyi yansıtmaktadır.

Bu görüşe göre, Kemalist dönem, Osmanlı sonrası devleti Batılılaşmış, homojen, etnik temelli bir ulus-devlete dönüştürmüştür.

Bu Batılılaştırmacı vizyon, Kemalist bir elit zümreye, Türkiye'yi karanlık Osmanlı geçmişinden alıp ona parlak ve aydınlık bir Batılı gelecek bahşetme rolü biçmiştir. Söz konusu Kemalist elitlerin amaç ve ihtiyaçlarına hizmet edecek bir şekle sokulmuş Türkiye'nin

modern ulusal anlatısı ve kurucu miti ile birlikte bu vizyonun bekçiliği, Kemalist mirasın önde gelen koruyucusu olarak görev yapan ordu tarafından yerine getirilmektedir.

Her ne kadar prensipte demokrasiye bağlı olsa da, koruma ve kollama rolü, geçmişte orduyu ideolojik tehditler karşısında müdahalede bulunmaya zorlamıştır. Bunun sonucu olarak, geride kalan seksen yılda ordu, zaman zaman ülkeyi Atatürk'ün çizdiği rotaya geri döndürmek üzere harekete geçmiştir; bir mizahçının gözlemiyle, “*alıştırma tekerlekleri üzerinde demokrasi*” yâni.²

Pekala, Türklerin dilinde “Batılılaşma” denince acaba tam olarak ne akla gelir? Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşmacı reformların ilk günlerinden beri Batılılaşma, kültürel bir projeye karşılık olarak değil, daha ziyade Batı’nın gücüne kavuşmaya karşılık olarak kullanılmıştır; özellikle de Batı emperyalizminin sızmalarına karşı kendini daha iyi savunmak amacıyla. Esasen, gelişmekte olan dünyada bir bütün olarak modernleşme tarihi göstermektedir ki Batılılaşma genel olarak bir modernleşme ve kendini sağlamlaştırma biçimi olarak algılanmıştır, bir kültürel öykünme biçimi olarak değil.

Bizzat Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaştırma süreci bile Batı’nın Türkiye ve menfaatlerine yönelik niyetleri konusunda kuşkuyla yüklüdür. Dahası, Atatürk’ün reform yaklaşımı, kendi sağlığında gayet canlı iken, ölümünden sonra donup bir-izm’e dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak reformlar, halefleri tarafından belki Atatürk’ün kendisinin bile onaylamayacağı yollarla uygulamaya sokulmuştur.

Tarihi Görüş: Türk Tarihinde Devamlılık

Türkiye’nin tarihsel serüveni ile ilgili ikinci bir görüş, olayı yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile değil; 1839 yılındaki Tanzimat (idari reformlar) ile yola çıkan çok daha uzun bir reform süreci ile başlatır.

Bu görüşün taraftarlarına göre-hayati, sağlam ve önemli de olsalar-Kemalist reformların ön adımları daha önceki yüzyılda atılmıştır; söz konusu reformlar durup dururken aniden ortaya çıkmış şeyler değildir veya Türk tarihinde köklü bir kopuşu temsil etmezler. Bununla birlikte bu görüş, Atatürk’ün bir reformcu ve kurtarıcı olarak olağanüstü etkisini hiçbir şekilde küçümsemez.

Bu yüzden de bu görüş açısından Kemalist reformlar tamamen “devrimci” olarak değerlendirilmez, özellikle de reformların neredeyse bir yüzyıl geriye giden öncü adımları dikkate alındığında.

Döngüsel/Diyalektik Görüş

Türkiye’nin tarih macerasıyla ilgili üçüncü bir görüş, ki kişisel olarak benim benimsediğim görüş budur, hem Kemalist kurumsallaşmış değişimin merkezi önemini hem de reformist geleneğin büyük bir süreklilik içinde Osmanlı dönemine kadar gittiğini kabul eder. Bu görüş şuna inanır ki Kemalist reformlar, Türk siyasî, toplumsal ve ideolojik yaşamına bir dizi otoriter yenilikler ve ayrımcılık biçimleri takdim etmiştir; tarihin ışığında bu reformlardan bazılarını bugün artık, ana akım Türk kültüründen çok keskin, gerçekçi olmayan biçimde sapmış zararlı aşırılıklar olarak görmek mümkündür. Daha sert terimlerle söylersek diyebiliriz ki Atatürk, Türkiye üzerinde ülkenin İslamı ve Osmanlı geçmişi hakkında bir ulusal amneziye yol açmış bir tür “kültürel lobotomi” uygulamıştır. Bu, İslam-öncesi Türk tarihinin ırkçı eğilimli bir bakışla yeniden okunması suretiyle yeni bir milliyetçilik oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

Sonuç olarak 1950 sonrası modern Türk tarihi, aşamalı bir şekilde Kemalist ideolojik aşırılıkları törpüleyen ve milletin Cumhuriyet öncesi geçmişiyle daha rahat ve “normal” bir ilişkiye dönmesini sağlayan bir süreç özelliği göstermiştir.

---

² ***Alıştırma tekerlekleri (training wheels):*** Bisiklet sürmeyi yeni öğrenmeye çalışan birinin düşmemesi için arka tekerleğin iki yanına yerleştirilen küçük destek tekerlekler. (ç.n.)

Sonuç itibariyle bu sentez, Kemalist ulus-inşa sürecinden kalma üç anahtar psikolojik ve kültürel yarayı iyileştirmeye başlamaktadır. **Bu yaralar şunlardan oluşmaktadır:**

**Kemalist seçkinlerin bir kısmının bugün bile tam olarak terk etmediği, özellikle ulusal politikalar üzerinde ciddi bir asker ağırlığı tarafından temsil edilen bir otoriteryenizm mirası;*

**Avrupa tarzı ve sözde “etnik olarak homojen” bir ulus devlet inşa etme sürecinde Türk olmayan etnik kimliklerin (özellikle Kürtlerin) dışlanması ve bastırılması;*

**Kemalist dönemin Aydınlanma’dan mülhem reformlarında örtük biçimde mevcut olduğu üzere, İslam ve İslami geleneklerin kötülenmesi; ki bu reformlar, ülkeyi güçlendirmek için reform ve değişimin gereğini kabul eden ama İslam ve Osmanlı geçmişiyle de gurur duyan ve bugün artık ana akım Türk siyasetine dâhil olan daha geleneksel toplumsal sınıfların büyük bölümünü yabancılaştırmıştı.*

Osmanlı Dönemi

Osmanlı Deneyimi: İyi mi, Kötü mü?

Türklerin Arapları sevmediğini söylemek klişe bir ifadedir. Popüler Türk konuşma tarzında Araplar tembel, dürüst olmayan, geri, ihanet etmiş ve fanatik gibi sıfatlarla anılır. Öte yandan Araplar da halk arasında Türkleri anlayışı kıt, sert, emperyal, inatçı, Batı karşısında yaltaklanan ve kendi öz-kimliği konusunda kafası karışık insanlar diye nitelerler.

Türkler ve Araplar arasında ciddi bir düşmanlık, tarihi bir gerçek değildir, önceden tayin edilmiş, kaçınılmaz bir kader değildir; çokuluslu devletin bir dizi etnik temelli, milliyetçi ve birbirine rakip ulus-devlete yol verdiği Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bu neredeyse asırlık Arap-Türk siyasî düşmanlığı dönemi, muhtemelen sonuna yaklaşmakta; yeni ve daha verimli ilişkilere kapı aralanmaktadır. Bunun sonucunda, Osmanlı mirasına bugün artık bütün taraflarca daha dengeli bir gözle bakılmaktadır.

Osmanlı yönetimi, bu çoklu tehditler karşısında çareler ararken, Osmanlıcılık doktrini adı altında, İslami kavramlar, reformcu inisiyatifler ve Batılı milliyetçilik arasında ilginç bir bileşim geliştirdi; çokuluslu imparatorluğa yeni bir “millî” bağlılık duygusu yaratmayı amaçlayan bir ideolojiydi bu. Osmanlıcılık, İslami fikirler ile Batılı Aydınlanma fikirlerini sentezlemeye yönelik bilinçli bir çabayı temsil ediyordu.

Araplar ve İmparatorluğun Dağılması

Her iki taraftaki popüler mitlerin aksine, Türkler ile Araplar arasında uzun süreli bir düşmanlık olmamıştır.

Önemli gerçek şudur ki, imparatorluğun Arap nüfusu, ilke olarak, dağıldığı son ana kadar imparatorluğa sadık kalmıştır. Buna rağmen bugün yaygın Türk görüşü, imparatorluğun Arap nüfusunun İngiliz ve Fransızların yanında yer alarak “Türkiye’yi arkadan vurduğu” şeklindedir.

Arap dünyasında Osmanlı otoritesini sarsmaya yönelik İngiliz ve Fransız gayretlerine rağmen, ta 1. Dünya Savaşı’na kadar, Osmanlı devleti, parlamentosu ve idari düzeni, Araplar tarafından büyük ölçüde kabul görmüştür. Bu dönemde Arap uleması bile neredeyse tam mutabakat halinde Osmanlı iktidarına ve kurumlarına sadık kalmıştır.

Esasen etnik Arap milliyetçiliğine bağlı güçler, ancak imparatorluk çöktükten ve Arap dünyası sömürgeci İngiliz ve Fransız güçleri tarafından ele geçirildikten sonra üstünlük kurabilmişlerdir.

Pan-İslamizmin Doğuşu

Sultan II. Abdülhamit, imparatorluğun geniş Müslüman kesiminin bütünlüğünü koruyabilmek için Pan İslamizm ideolojisine yönelerek, Müslüman dünyanın tahtının Batılı

imansızların tehdidi altında olduğunu belirten ve Müslümanları Hıristiyan Avrupalı işgalci düşmanlara karşı birlik olmaya çağıran kapsamlı bir ferman yayınladı.

Pan-İslamist bir politika kavramının bizzat kendisi, bugün elbette ki modern Türkiye'nin Kemalist ideolojisine ve seküler değerlerine son derece yabancı bir kavramdır; oysa tarih, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan daha sâdece bir on yıl öncesinde İstanbul'da Pan-İslamizm düşüncesinin ne kadar da yaygın bir fikir olduğunu ortaya koymaktadır.

Her ne kadar Pan-İslamizm ideolojisinin çağdaş Türkiye tarafından dış politikaya asla temel alınmayacağı neredeyse kesin ise de, realite şudur ki, bugün Müslüman dünya hâlâ bir lider arayışındadır. Mevcut liderlik boşluğunun ışığı altında Türkiye giderek daha fazla itibar edilen, bağımsız ve başarılı bir Müslüman ses olarak daha dikkatle dinlenmektedir. Türklerin birçoğunun böyle bir lider boşluğunu doldurma hevesi muhtemelen ancak minimal düzeydedir; birçok Müslümanın Türkiye'yi bu rolü oynamaya çağırması da çok muhtemel değildir. Ancak bu boşluk mevcut oldukça, Türkiye'nin eninde sonunda bölge üzerinde etkisini yaymaya en ehil ve becerikli ülke olma ihtimali, diğer bir Müslüman ülkeninkinden çok daha fazladır.

Kemalist Deneyim

Kemalistlerin Müslüman Dünyadan Kopuşu

Kemalist misyon her ne kadar son derece reformist bir yapıya sâhip olsa da bu reform dürtüsü, durup dururken boşlukta doğmuş bir olgu değildir.

Kemalist reformlar, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu reform hareketleri birikiminin bir sonucunu ve zirveye tırmandığı anı temsil eder!

Türk Devleti ve Milletini Yeniden İnşa Etmek

Kemalistler açıkça Türk etnik milliyetçiliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnik unsurlu, çok-dinli ve İslami yönelimli değerlerinin yerini alacak yeni bir milliyetçi değerler kümesi üzerine bina edilmiş yeni bir Türk ulus-devleti inşa etmek istiyorlardı.

İlaveten, yeni etnik temelli ulus-devleti destekleyecek şekilde tarih de yeniden yazıldı: Buna göre Türklerin şan ve şerefi İslam'la değil, İslam'dan çok daha önceki dönemlerde başlamıştı; hâttâ bâzı yazarlar Türk tarihinin İslam'la batağa saplanmış hale geldiğini ileri sürdüler. Türk dili üzerinde de radikal değiştirme çalışmaları yapıldı: Osmanlı Türkçesinin merkezinde yer alan, Arapça ve Farsça'dan ödünç alınmış çok sayıda sözcük atılırken, bunların yerini eski Türkçe kökenli sözcüklerden türetilen geniş bir yeni sözcük dağarcığı aldı. Arapça alfabe kaldırılarak yerine Latin alfabe kondu. Bu değişiklikler, sonraki nesillerin Osmanlı geçmişine dair bütün bir yazılı külliyata rutin erişiminin önünü bir kalemde tıkadı. Siyasî alanda, saltanat kaldırılarak cumhuriyet kuruldu. Ayrıca, seçilmiş Batılı yasalar toptan alınarak, İslam hukukunun bütün birikimi atıl hale getirildi. Batılı giyim tarzı yeni ve gerekli norm haline gelirken, kadınlar herhangi bir tür örtü kullanmaktan caydırıldı.

Atatürk'ün 1924 yılında bizzat bütün Sünni dünyanın en üst dinî mercii olan Halifeliği kaldırmasıyla birlikte Türkiye, İslam dünyası ile ilişkilerine en önemli darbeyi vurmuş oldu. Bu son derece önemli bir olaydı.

Bu eylem, bir İtalyan Başbakanı'nın dünyanın her yanında bulunan Katolik topluluklara danışmadan, ani bir kararla Papalığı ilga etmesi gibi bir şeydi.

Halifeliğin devam eden eksikliği, yirmi birinci yüzyılın İslami hareketlerinin çoğunda yeni yankı bulmuştur. Gerçekten de bu eksikliğin İslam'ın bugünkü zayıflığının ve bölünmüşlüğünün üzerinde ciddi etkisi olduğu birçok kişi tarafından kabul edilmektedir.

Kemalist Türkiye, Müslümanlar için, özellikle de Araplar için, İslam'ın, Arap dünyasının ve daha genelde İslam dünyasının Türklerle olan kadim bağlarının ve ortak kültürlerinin tümüyle reddini temsil etmektedir.

Arap tarihi, 1258 yılında Abbasi Halifeliği'nin Moğollara yenik düşmesiyle “sona ermişti.” O günden sonra, Araplar uluslararası alanda bağımsız bir oyuncu olmaktan çıkmış; zira önce Selçuklu Türklerine, daha sonra da Osmanlı Türklerine boyun eğmişlerdi. Arap milliyetçileri, adı geçen yüzyıllar boyunca bağımsızlıklarını korumuş, kendi kurumlarını ve iktidarlarını geliştirmiş olsalardı-aynen Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi- Avrupa emperyalizmine daha iyi karşı koyabilir durumda olabileceklerine inanmaya başladılar.

Türklerin Arap Dünyasını Kötülemesi

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Arap dünyası, birçok nedenle Türk dış politikasının ilgi alanının bir hayli dışında kalmıştır: (1) Arap dünyası artık Türk devletinin bir parçası değildi; (2) Komşu Arap devletleri Avrupa'nın manda yönetimleri altındaydı, bundan dolayı da uluslararası alanda gerçek bir rol oynayabilir veya Ankara'ya bir tehdit oluşturabilir durumda değillerdi; (3) Türkiye, kendi içinde yeni ulus-inşası işleriyle fazlasıyla meşguldü; ve nihayet (4) Türkiye'nin önceliği, eski Avrupalı düşmanlarıyla yeni bağlar kurmaktı.

İslam kültürü, Türklerin geri kalmışlığının ve zayıflığının kaynağı olarak görülüyordu; yeni aydınlanmış bir Türkiye'nin yükselişi, ancak “öteki” uçtan olacaktı. Bunun sonucu olarak Arapça ve Arap kültürü konusundaki çalışmalar, dinî çalışmalarla ilgilenen küçük bir azınlık çevresi dışında, Türk toplumunda neredeyse tamamen ortadan kalktı.

Ateşli Türk milliyetçilerinin çoğunun gözünde İslam ve din adamları, Türk vatanseverliğinin antitezi haline gelmişti, ki Türk siyasî dilinde bunun anlamı, hainlik değilse bile bir hayli kuşkulu bir konuma düşmek demektir.

Kemalistlerin hızlı bir şekilde propagandasını yaptığı görüşe göre Arap dünyası, sâdece Osmanlı'nın geri kalmışlığının kaynağı değildi, aynı zamanda Türkiye'yi “karanlık çağlar” a geri götürme tehdidini de taşıyordu.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'na kadar Müslüman dünya, Türk dış politikası hesaplarında son derece önemsiz bir rol oynamıştır. Yeni Cumhuriyet esas itibariyle daha acil olan Avrupa'nın emperyal siyasetinin meseleleriyle uğraşırken, Arap dünyasının büyük bölümü de Avrupa'nın emperyal mandasına girmişti. Sonuç olarak Ankara'nın bölgeye karşı tavrı; kültürel olarak red, siyasî olarak küçük görme değilse bile belirgin bir siyasî soğukluk şeklinde cereyan etmiştir.

Soğuk Savaş Ara Dönemi

Türkiye Batı Safında

Sovyet tehdidinin yükselmesinin etkisiyle, Türkiye'nin yeni bir unsur olarak Batı savunmasına katılması ve Türkiye'de Arap dünyasına karşı artan ideolojik düşmanlık, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir köşe taşı oluşturmuştu. Soğuk Savaş aynı zamanda Orta Doğu'ya yönelik Türk dış politikasında son derece dar görüşlü ve başarısız bir dönemi işaretlemektedir.

1952'ye gelindiğinde Türkiye, Batı güvenlik sisteminin bütünleyici bir parçası haline gelmiş ve Washington tarafından bürokratik anlamda “Avrupa'nın parçası” olarak yeniden sınıflandırılmıştır. Türkiye, yüzyıllarca Avrupalı emperyal arzuların kurbanı olduktan sonra, artık Avrupa sistemi içinde kendisine koruma temin etmeyi başarmıştı.

ABD, 1955'te Bağdat Paketi'nin vücuda getirmiştir. İngiltere, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan ile, tek Arap üye olarak Irak monarşisinin dâhil olduğu bu pakt, Sovyetler Birliği'ni çevreleyip kuşatmaya dönük, daha geniş bir stratejinin parçasıydı. Ancak Türk ve Irak hükümetlerinin pakta verdikleri destek, Arap kamuoyunu kızdırdı; zira Arap kamuoyu kendisini ilgilendiren en büyük stratejik tehdit olarak Sovyet askeri saldırısını değil, devam eden Arap-İsrail askeri çatışmasını görüyordu.

1950'den 1960'a kadar, Adnan Menderes yönetimi altında Türkiye'nin demokratik yolla seçilmiş ilk hükümeti döneminde, ülkenin dış politikası hemen tamamen Batının çıkarlarına göre pozisyon aldı.

Türkiye, 1955'te Ürdün hükümetine, Bağdat Paktı'na katılmaması halinde (hiçbir zaman da katılmadı) Türkiye'nin bir gün Ürdün'e karşı İsrail'in yanında savaşabileceğini belirtti. Bu tehdidin ardından Washington ve Londra, Türkiye'yi esas itibarıyla Batı-yanlısı olan Arap liderleri kendisinden uzaklaştırmaması konusunda uyardı.

Cezayir'in Fransa'ya karşı sert bir anti-sömürgeci savaş verdiği sırada, 1955'te, Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada Türkiye Cezayir'in bağımsızlığına karşı oy kullanmak suretiyle gelişmekte olan dünyayı şoke etmişti. Ankara herhangi bir ulusal kurtuluş savaşına daha baştan kuşkuyla yaklaşıyordu.

Ankara, Birleşik Devletler ile olan yakın bağlarına rağmen 1960'larda Washington ile iki ciddi kriz yaşamıştır. Küba Füze Krizi ve Kıbrıs konusundaki ABD politikası, ABD'nin güvenlik garantilerinin inanırlılığı ve Türk çıkarlarına karşı ABD duyarlılığının derecesi konularında Ankara nezdinde kuşku yaratmıştır.

Arap Dünyası ile İdeolojik Kapişma

Şiddetlenen Filistinli göçmen sorunu ve İsrail'e karşı ardı ardına alınan yenilgilerin yarattığı travmayla, Arap devletleri bu dönemde-çoğu zaman askeri olmak üzere-otoriteryen rejimler tarafından yönetilen "polis devletler" haline gelmeye başladılar.

Milliyetçi duygular ve anti-empyralist bilincin bu yükseliş atmosferinde, birçok Arap lider, gerek silâh temini ve gerekse Batı gücüne karşı daha geniş bir diplomatik denge arayışıyla giderek yönünü Sovyetler Birliği'ne çevirdi. Moskova'nın en önemli müşterileri arasında-Türkiye sınırında yer alan-Suriye ve Irak'ın yanı sıra Cezayir, Libya, Mısır ve Yemen vardı.

Güç dengesi politikaları, Araplar açısından, benimsenebilecek en güvenli politika idi. Türkiye kendisini Batılı kampa satmış, Batılı stratejik amaçlara hizmet etme azminde, arap ihtiyaç ve arzularına karşı ise hasmane tutum alan bir ülke olarak algılanıyordu.

Bölge Devletleri ile İlişkiler

Ankara'nın Arap dünyası ile olan daha çok çatışmacı ilişkilerine karşılık Pehlevi İrani ile ilişkileri iyiydi. Her ne kadar Şah çoğu zaman Türkiye'yi bir parça rakip olarak görse de, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan ortak jeopolitik korkulara ve Batı'nın desteğine duyulan ortak arzuya dayanan bu ilişkiler, 1979'daki İran Devrimi'ne kadar devam etti. Her ne kadar üye devletler söz konusu işbirliği düzenlemelerine hiçbir zaman ciddi bir önem atfetmedilerse de, İran ve Türkiye aynı zamanda Bağdat Paktı, CENTO, daha sonra İktisadi İşbirliği Örgütü'ne dönüşecek olan İşbirliği ve Kalkınma Bölgesi gibi bölgesel örgütlerin üyesi oldular.

Türkiye ile Suriye arasındaki olumsuz ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde daha da yoğunlaştı. Daha geniş bir jeopolitik düşmanlık bağlamı içinde, gerek Türkiye gerekse Suriye karşı tarafa baskı yapabileceği araçlar peşinde koştu: Türkiye'nin elindeki temel koz, Suriye'ye akan Fırat sularının kontrolü iken; Suriye'nin kozu, Türkiye devletine karşı harekete geçmiş olan Kürt isyancılara yardım sağlama şeklindeydi. Örneğin Şam, 1980'lerin başından itibaren Kürt İşçi Partisi (PKK) lideri Abdullah Öcalan'a sığınma hakkı tanıması ve bu örgüte gerilla eğitim kampları ve lojistik destek sağlamıştır.

Müslüman Dünyaya Yönelik Yeni Açılımlar

Orta Doğu ile Artan Ekonomik İlişkiler: 1970-1980

1970'lerden başlayarak, Türkiye ilk defa dış politikasına ekonomik bir boyut ekledi. Bunda üç haneli enflasyon, yarı kapasiteyle çalışan sanayi üretimi ve 1973'te petrol

fiyatlarının ciddi biçimde yükselişini takiben dış kredilerin faiz borçlarını ödemek için gerekli sağlam parayı temin edememe gibi sorunlardan oluşan büyük ekonomik krizin etkisi olmuştur.

Bunun sonucu olarak Ankara, Orta Doğu ile olan ilişkilerinde sâdece güvenliğe odaklı yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Her ne kadar bölgeyi bir ölçüde düşman bir blok olarak görme eğiliminde olsa da, karşılıklı devlet çıkarlarına dayalı yeni ikili ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Nitekim 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız kalıp, Birleşik Devletler'in İsrail'e yakıt veya başka türlü bir destek sağlamak üzere üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Aynı şey 1973 Yom Kippur Savaşı'nda da söz konusu olmuştur. Türkiye aynı zamanda İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde işgal altında tuttuğu Filistin topraklarından çekilmesini isteyen BM çağrılarını desteklemiş, 1976'da Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) tanımış, daha sonra da FKÖ'nün Ankara'da büro açmasına izin vermiştir. Ankara 1980'de İran'daki Amerikan rehinelere kurtarma konusundaki talihsiz ABD girişimine de destek vermemiş ve Washington'un Orta Doğu'ya yönelik Acil Müdahale Gücü teşkil etme planlarına direnmiştir.

İran-İrak Savaşı

İran-İrak Savaşı boyunca Türkiye, o eski Kemalist tarafsızlık ilkesine geri dönerek tarafsız kalmış, rehine krizinden sonra Birleşik Devletler'in Tahran'a uyguladığı ticaret ambargosunu benimsemeyi manidar biçimde reddetmişti. Bunun sonucunda, savaştan en kârlı çıkan taraf Ankara olmuştur, zira savaşan her iki taraf da çatışma sırasında ekonomik olarak yüksek oranda Türkiye'ye bağımlı hale gelmiştir. Türkiye bu ülkelerin Batı'ya açılabilirdikleri ender kapılardan biri ve yerel gıda maddelerinin temin kaynağı olmuştur.

Türkiye'nin Irak ile ticareti savaş sırasında yediye katlanarak, 961 milyon dolara veya Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 12'sine ulaşmıştır. Bu kazançlar Türkiye'de devam eden ekonomik krizin aşılmasına bir hayli yardımcı olmuştur.

1991 Körfez Savaşı

Türkiye'nin İran-İrak Savaşı sırasında tarafsız kalmış ve bu duruştan ekonomik kazançlar sağlamış olmasına rağmen, 1991 Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle Özal, Saddam Hüseyin'e karşı girişilen kavgada Türkiye'yi ABD öncülüğündeki koalisyonla aynı safa sokmak suretiyle durumu çarpıcı bir şekilde değiştirmiştir.

İslam Konferansı Örgütü

Türkiye, başlangıçta Suudi sponsorluğunda oluşturulmuş, bütün Müslüman ülkelerin menfaatlerini temsil etmeyi ve korumayı amaçlayan uluslararası bir Müslüman örgüt olan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) bünyesindeki uzun süreli, düşük profilli ve gayri-resmî üyeliğine fazla bir önem atfetmemiştir. Hâtta parlamento, Türkiye'nin tamamen Müslüman bir örgüte üyeliğini uzun yıllar onaylamamıştır bile. Ancak 1969 yılına gelindiğinde, Türk Dışişleri Bakanı'nın Rabat'ta bir İKÖ zirvesine ilk kez katılmasıyla Türkiye'nin İKÖ üyeliği iç politik bir mesele haline gelmiş ve radikal laikçilerin itirazlarına konu olmuştur. Fakat Türkiye'nin İKÖ üyeliği, 1980'lerin ortalarında Bulgaristan'daki Türk azınlığın baskıya uğramasına karşı Ankara'nın, verdiği mücadeleye destek bulmasını sağlamıştır. Türkiye Müslüman dünya ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermeye başladıkça, yararlı bir diplomatik araç olarak İKÖ'ye daha büyük bir ilgiyle bakmaya başlamıştır, özellikle de Bosna krizi sırasında.

Suriye Boyun Eğiyor

Türk ordusunun, 1999 yılında, PKK'ya desteğinden ötürü Suriye'yi açıkça savaşla tehdit etmesi, Türkiye'nin Arap dünyası ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra izole hale gelmiş olan ve 1990'larda gelişen Türk-İsrail stratejik işbirliğinden endişe duyan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat, kendisinden beklenmedik şekilde Türkiye'ye boyun eğmiştir.

Sonuç

Otuz yıllık bir dönem boyunca, önce ekonomik, ardından da politik ve stratejik alanlarda olmak üzere, Türkiye aşamalı ama net bir Orta Doğu ile daha yakından ilgilenme sürecinden geçmiştir. Müslüman dünya ile düzenli ve geniş kapsamlı temaslar, Türkiye'nin dış politika sürecinin merkezinde giderek daha büyük oranda yer tutar hale gelmiştir.

Türk İslamı'nın Yeniden Yükselişi

Modern Türk devletinin sıkı İslam karşıtı yapısına rağmen Türkiye, sâdece Türkiye için değil, aynı zamanda genelde günümüz İslamı için oldukça önemli iki dinamik İslami hareket üretmiştir: Gayet politik AKP ve büyük ölçüde apolitik cemaatçi Fethullah Gülen hareketi. Bunun sonucu olarak, özellikle halihazırda evrilmekte olan siyasî bağlamı içinde, Türk İslamı'nın yeni yüzü, giderek her yerde Müslümanların daha fazla ilgisini çekmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi

Kuşkusuz AKP pat diye gökten düşmemiş; Türkiye'de otuz-beş yıllık bir zaman zarfında evrilip gelişmiş, öğrenmiş ve değişmiş bir dizi İslami hareketin içinden büyüyen ortaya çıkmıştır. Ancak AKP, 1970'den 1997'ye kadar birbiri ardına dört farklı İslamcı partiye liderlik etmiş olan Necmettin Erbakan'ın daha geleneksel İslamcı etkisinden ilk kurtulan partidir.

Türkiye'de İslamcı partilerin güçlenmesi ülkedeki tedrici siyasal, toplumsal ve ekonomik demokratikleşmeyi yansıtır. Bu süreç, Özal'ın 1980'lerdeki ekonomik açılımlarını içermektedir; söz konusu açılımlar dış yatırımları, İslami bankacılık faaliyetlerini, dış ticareti, özel girişimcilik fırsatlarını ve genelde ülke içinde refahı arttırmıştır. Bu değişiklikler en azından üç grubu güçlendirmiştir: Yeni ve büyüyen bir Anadolu işadamları sınıfı; şehirlerdeki geleneksel alt sınıflar; ve modern oldukları halde İslami gelenekte anlamlı bir kimlik bulan, yeni ve büyüyen bir İslami profesyoneller ve entelektüeller sınıfı.

Geleneksel zihniyetli yeni Anadolu işadamları sınıfı, Atatürk'ü bir reformcu ve ülkeyi Batı emperyalizminden kurtaran kişi olarak takdir etse de, Osmanlı geçmişi ile derin bir özdeşleşmeyi sürdürmekte ve Kemalizm'in bünyesinde taşıdığı, ülkenin Osmanlı ve İslami mazisini küçümseyip kötüleme düşüncesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu yeni sınıfın gerek Türkiye'nin İslamcı partileri için gerekse politik bir hareket olmayan Gülen hareketi için anahtar bir finansal destek kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

1990'ların ortalarında İslamcı temsilin parlamentoda arttığına ve Ankara ile İstanbul dâhil ülkenin dört bir yanındaki önemli belediyelerde İslamcıların seçim zaferlerine tanık olunmuştur.

Eski başarılı İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Ağustos 2001'de kurulan AKP, Türkiye'de bugüne kadar gelmiş İslamcı partiler serisinin açık ara en ılımlı, en profesyonel ve en başarılısı olmuştur.

AKP, kendisini bir "muhafazakâr demokrat parti" olarak tanımlamakta ve kendisini tarif ederken "İslami" veya "İslamcı" gibi bir terim kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu tutum, askeriyenin İslamcılar hakkındaki fazlasıyla negatif görüşleri dikkate alındığında, elbette ki siyaseten zekice bir tutumdur.

Yine de AKP'nin Erbakan'ın uzun süredir izlediği politikalardan ciddi biçimde sapması, Türk seçmenlerin bir kısmı tarafından hâlâ kuşkuyla karşılanmaktadır; bunun başlıca nedeni ise Erdoğan ve Gül gibi, eski Erbakan kadroları içinde yer almış bazı anahtar şahsiyetlerin partide liderliğinin devam etmesidir. Ancak bu dönüş, Erdoğan'ın zaman zaman suçlandığı gibi bir "dinsel gizlenme"yi (takiyye) değil, daha ziyade, politikalarda bilinçli bir sapmayı temsil etmektedir.

Başbakan Erdoğan'ın kıdemli danışmanlarından Yalçın Akdoğan, AKP'yi "değerlerde muhafazakâr, geçmiş tarihine, kültürüne ve dinine sâhip çıkan bir ulusal kitle partisi" olarak tanımlamaktadır.

Akdoğan'ın dediğine göre AKP'nin dış politikasında Orta Doğu'da Türk millî menfaatlerini kollamaktan başka özel bir misyon yoktur. Esasen AKP'nin, Türkiye içinde hiçbir dinî veya etnik grupla veya herhangi bir dış bölgesel grup ya da örgütle bağlantısı bulunmamaktadır. Akdoğan'a göre partinin Türkiye'de sâhip olduğu geniş desteğin sebebi de budur.

AKP İslamcı mıdır?

Diyanet İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın dediğine göre AKP, kendisini “ılımlı İslamcı” bir parti olarak değil, daha ziyade “ılımlı Müslümanlar”dan oluşan bir parti olarak görmektedir. Mehmet Aydın ve daha birçok AKP üyesi, yeni bir “Müslümanlık” kavramından söz etmektedir; AKP üyelerinin kabul ettiği bu kavrama göre insanların “dinsel değerleri birey olarak onların kamuya hizmet etmelerine ilham kaynağı olmaktadır, ancak bu onların politik kimliklerinin bir parçası olarak yorumlanamaz. Dinin temelde kişisel bir şey olduğunu kabul etmekle birlikte, AKP “seküler devlet sisteminden taviz vermeden [dinin] kamusal ve siyasal alanlara eklenilebileceğini” ileri sürmektedir.

Bir partinin İslamcı veya İslami bir parti olup olmadığını belirleyen şey nedir? Benim görüşümce, “İslamcı” terimi, Kur'an'ın ve Peygamber'in hayatının İslami yönetim ve toplumla ilgili önemli ilkeler va'zettiğine inanan geniş bir aktivistler spektrumuna uygulanabilir bir terimdir.

Müslümanlık (Muslimhood) kavramı, açık bir dinî gündemi partinin siyasî programından çıkarırken, İslam'ın doğasından gelen değerleri dışlamayan, yaratıcı bir kavramdır. Ben bir dizi başka nedenle de AKP'yi bir tür İslamcı parti saymaktayım.

İlk olarak, AKP liderlerinin geniş bir kesimi doğrudan doğruya Türkiye'nin geniş İslami hareketinin içinden gelmektedir ve geçmişte Erbakan ve onun Refah/Fazilet Partisi ile yakından ilişkili olmuşlardır.

İkincisi, kendisini “muhafazakâr” bir parti olarak tarif ederken AKP, aslında İslam ile Türkiye'nin Osmanlı mirasının bastırılması yerine tanınması ve takdir edilmesi şeklinde, Türk müminlerinin çoğunda bulunan yaygın bir arzuya karşılık vermektedir.

Üçüncüsü, parti inançlı Müslümanlar tarafından hararetle desteklenmektedir-bununla birlikte, kamuoyu araştırmalarının gösterdiği üzere, AKP desteği sâdece bu grupla sınırlı değildir-ve bâzı önde gelen Türk işadamlarının protesto ettiği gibi, dinî meseleler üzerinde, ihtiyaç duyulan reformlar pahasına kutuplaşma yaratacak kadar fazla odaklanmaktadır.

Dördüncüsü, AKP birçok sosyal-dinî politika izlemiştir: Şu ana kadar başarılı olamasa da, devlet dairelerinde, üniversitelerde, kamu hizmetlerinde ve siyasette kadınların başörtüsü takması konusunda devletçe getirilen yasağın kaldırılmasını desteklemiştir; zinanın suç sayılması düşüncesiyle kısa bir süre flört etmiş, sonra bundan vazgeçmiştir; imam-hatip okullarının geniş akademik sisteme tam entegrasyonu çağrısı yapmıştır; kamu yaşamında İslam için daha fazla ifâde özgürlüğü istemektedir; İslami bankacılık üzerinde yakinen çalışmıştır; ve tarihsel İslami Osmanlı sembolizminin unsurlarına destek vermiştir.

Beşincisi, AKP üyeleri genel olarak dindar ve Tanrı'ya hürmetkar özellikler göstermektedirler.

Altıncısı, AKP liderleri öteki Müslüman ülkelerle acilen iyi ilişkiler kurulması ve bu ülkeleri izole edip radikalleştirmeye son verilmesi ihtiyacının altını çizmektedir.

Dolayısıyla, geniş Müslüman dünyanın standartları açısından bakıldığında, AKP açık bir şekilde ılımlı İslamcı kategorisine girmektedir.

İslamcı bir entelektüel olarak Mehmet Metiner şöyle der: “Devlet kişisel maneviyat empoze edemez. Bizlere günah işlemek özgürlüğü tanınmalıdır. Sâdece Allah'a hesap vermekle yükümlüüz. Cehennemin kapılarından içeri girmek yasaklanmamalıdır. Metiner, Müslümanlık kavramını tartışırken şunu da ifâde etmiştir ki; İslâm, sâdece şariat hukukuna bağlı olmaya indirgenemez. Ona göre İslam, yalnızca bir kişisel inanç sistemi ve eylem kodu değildir; aynı zamanda bir kimlik ve âdiyet duygusu, mânevî ve cemaatsel bir yönelim ve

kişisel bir bağlantı sağlamakta; basit kanuni düzenlemelerden çok daha geniş bir tarihsel ve felsefi vizyon önermektedir. Bu görüşler, her ne kadar İran ve Suudi Arabistan'da bulunan boğucu hukuki yapı ile keskin bir zıtlık içerse de, Müslüman dünyada pek çok başka liberal İslamcı tarafından da paylaşılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu ehil bir din hukukçusudur ve etkileyici bir akademik geçmişe ve din anlayışını yenileme kararlılığına sahiptir. Başkanlık halihazırda yeni bir Kur'an tefsiri ortaya koyacak uzun vadeli bir projeyi tamamlamak üzeredir. Bardakoğlu şöyle demektedir:

"Her toplum ve birey, dinî yukarıdan aşağıya, kendi özel dünyasına indirmekte ve kendi dünyasının ve imkanlarının çerçevesi içinde kendi dindarlık duygusunu pratiğe yansıtmaktadır... Dinin bizzat kendisinde reform yoktur, sâdece kendi din anlayışımızda bir yenilenme söz konusudur, daimi bir yenilenme... Temel dinî kaynaklar dışında, geçmişin din yorumlarını bugün harfi harfine bir model olarak almamalıyız. Her dönemin kendine ait, o dönem ve o dönemin kendi koşulları için anlamlı olan bir din anlayışı vardır; biz bunlardan fikir üretebilir, tecrübe kazanabiliriz."

Müslüman dünya bugün Türkiye'yi büyük bir ilgiyle izlemektedir, sâdece ne söylediğini değil, aynı zamanda ne yaptığını da.

Fethullah Gülen Hareketi

Nur hareketinin kökleri, imparatorluğun gerileme döneminde ortaya çıkan siyasi kargaşa, bozgun ve mânevî bunalımlardan doğmuştur.

Nur hareketinin kurucusu Bediüzzaman Said Nursi, kayda değer bir İslamcı modernist düşünürdür.

Gülen hareketi Nur hareketinden çıkmaktadır. Gülen hareketi ülkedeki en geniş ve en güçlü altyapı ve finansal kaynaklara sâhip hareket olarak toplum hayatına damgasını vurmaktadır.

Gülen hareketi bir tür millet duygusu ile İslam'ı belirli bir şekilde kaynaştırması ile karakterize edilmektedir. Öteki İslami hareketlerin çoğunun aksine, devlet tarafından bastırıldığı zaman bile, devletle bir hayli barışık bir hareket olmuş ve Türk dış politikasının genel amaçlarına arka çıkmıştır.

Esasen Gülen'in devletle iyi geçinme arzusu, Türkiye'de bâzı İslamcılar arasında eleştiri konusu olmuştur.

Hareket-neredeyse kendisini Calvinist bir karaktere büründürür şekilde-dünya hayatıyla aktif olarak ilgilenen, eğitilmiş ve müreffeh bir inananlar toplumu inşa etme peşinde koşmaktadır. **Hareketin bâzı önemli inisiyatifleri, inançları ve faaliyetleri aşağıda özetlenmiştir.**

1. Eğitim

Gülen hareketi eğitimi sosyal değişim ve toplumsal yenilenmenin en önde gelen aracı olarak görür. Dinin ancak bilgisizliğin tümüyle ortadan kaldırılmasıyla tam olarak anlaşılabilmesi ve toplumun güçlenmesi ve ilerlemesinin ancak yaygın bir eğitimle mümkün olabileceği üzerinde ısrarla durur.

Bu kanaatlerin bir uzantısı olarak Gülen hareketi, yüzlerce okuldan oluşan bir ağ inşa etmiş, bir öncü program başlatmıştır. Bunun parasal kaynağı, toplumdan ve bir okul yapmanın modern zamanlarda cami yapmaya denk bir hayır olduğuna inanan zengin işadamlarından gelmektedir.

Bu okulların popüler olması eğitimin kalitesinden, tertip ve düzenlerinden ve öğretmenlerinin kendilerini işlerine adanmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Gülen karşıtları kendisini gizli bir gündem peşinde olmakla ve evlerde kalan çocukların beyinlerini dinî öğretileri kabul etmeleri yönünde yıkamakla, böylece laiklik konusundaki Türk yasalarını ihlal etmekle suçlamaktadırlar.

2. Şiddet ve Aşırılıkçılık

Hareket her türlü aşırılıkçılık ve şiddeti reddetmekte, bunların İslam'ın hakiki mesajıyla uyuşmadığını belirtmekte ve dinî cemaatler arasında hoşgörünün geliştirilmesi üzerinde durmaktadır.

Dinler arasında tolerans, Gülen için çok önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir. Gülen'e yönelik eleştiriler, onun Sünni olmayan İslam biçimlerine, meselâ Türkiye'deki geniş alevi (heterodoks Şii) cemaatine karşı daha az duyarlı olduğuna işaret etmektedir.

3. Medya Kullanımı

Gülen hareketinin dikkat çekici özelliklerinden biri de modern medyayı gayet ustaca kullanmasıdır ki bu, dünya çapında başka birçok İslami hareketin de tipik özelliğidir. Hareket, Türkiye'deki muhtemelen en yüksek tirajlı ve en bağımsız günlük gazete olan Zaman, etkili bir televizyon istasyonu ve birçok radyo istasyonunun yanı sıra aralarında popüler bir haftalık derginin de bulunduğu çok sayıda dergiyi içeren ciddi bir medya imparatorluğu kurmuştur.

4. Hareket Gerçekten de Apolitik midir?

Gülen hareketi toplumda bölünmelere yol açmasının yanı sıra, değerler ve ilkeler gibi çok önemli meselelerden uzaklaştırdığı inancıyla siyasetten kaçınmaktadır.

Şayet toplumu dönüştürmeye yönelik her girişimi politik bir proje olarak nitelendirirsek, bir anlamda bunu da politik bir proje olarak adlandırmak mümkündür. Fakat bana göre bu hareket, en az bu kadar da sosyal ya da mânevî bir projedir.

5. Yüksek Derecede Kabul Edilebilirlik

Hareketin karşıtları bu hareketin sâdece hile yaptığını ve “gerçek gündemi”ni gizlediğini iddia etmektedirler ki bu aşırı ve kanıtlanamaz bir suçlamadır. Askeriyedeki birçok kişi, hareketin çapından ve toplumsal etkisinden çekinmekte ve en nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik düzenini yıkmayı amaçladığına inanmaktadır. Bunun sonucu olarak, Gülen hareketi mensuplarının ordu, istihbarat ve güvenlik teşkilatına girmesi engellenmektedir. Ancak hareket, üyelerinin dışlanmadığı polis teşkilatı içinde önemli bir etki gücüne kavuşmuş durumdadır, bu olgu ise askeriyeyi rahatsız etmektedir.

6. Bir Ulusal İslam Vizyonu

Gülen hareketi, bilinçli olarak, Türk toplumunun bağlamı içinde hareket etmektedir; Pan-İslami bir hareketin bir parçası olarak değil. Dolayısıyla hareket, devlete veya sisteme karşı değildir. Tolerans, akıl ve din özgürlüğü çerçevesi içinde hareket ettiği sürece Türk milliyetçiliğini hareketin değerleriyle uyumlu olarak görür.

“Türk İslamı” Diye Bir Şey Var mı?

Bâzı ulus-ötesi İslami hareketler İslam'ın mesajının tamamen devleti aşması gerektiğine inanmaktadırlar. Böyle olunca, Gülen hareketinin “Türk İslamı” olarak adlandırılabilir özel bir yerel form yaratarak çağdaş Türk devleti değerleri içinde çalışma istekliliğini ilke olarak reddetmektedirler. Ancak acaba gerçekten Türk İslamı diye bir şey var mıdır?

Gülen, global İslam'ın evrimini farklı ve iyi bilinen tarihsel çizgiler üzerinde ilerleyen ve tarih boyunca özel kişilerin ve halkların aracılıkları yoluyla işleyen bir süreç olarak algılamaktadır.

Esasen Gülen, İslam'ın farklı bir kolu olarak Türk İslamı diye bir şeyin varlığını reddedecektir, hele farklı bir din formunu hiç kabul etmeyecektir; kendisi bu kavrama sâdece belirli bir kültürel ve tarihsel tecrübe birikimi olarak atıf yapmaktadır.

İlke olarak Gülen hareketi, ulusal ifade biçimlerine olanak tanıyan, ama İslam'ın evrensel karakterini inkar etmeyen bir İslam anlayışı önermektedir. Bu anlamda, her biri

kendine özgü tarzda, kendi kültürel, dilsel, coğrafi ve tarihsel deneyimlerinden fıskıran Mısırlı, Pakistanlı ve Endonezyalı İslam formları açıkça mevcuttur.

Uzun zaman boyunca, Gülen hareketinin arası Türkiye'nin İslamcı partileriyle bile iyi olmamıştır, özellikle de Erbakancı partiler zinciriyle ve hâttâ başlarda AKP ile bile. Gülen İslami hareketlerin siyasetten uzak durması gerektiği üzerinde ısrar eder, hâttâ kendisinin İslamcı olarak tarif edilmesine bile itirazı vardır.

Ancak AKP iktidara geldiğinden ve oldukça ılımlı, pragmatik ve üretken bir siyasal platform benimsediğinden beri Gülen hareketi, AKP'ye yönelik eleştirisini büyük ölçüde azaltmıştır. Bunun sonucu olarak, ikisi arasındaki ilişkiler bugün geçmişte olduğundan çok daha iyi durumdadır.

AKP aynı zamanda büyük ölçüde kentsel bir olgu iken, Gülen hareketi kırdı ve kasabalarda daha güçlü köklere sâhip olmuştur. Gülen cemaatinin birçok üyesi bugün artık, Gülen hareketine bir alternatif olarak değil ama onun siyasî bir tamamlayıcısı olarak, AKP'ye katılmıştır.

Entelektüel Tolerans ve Sorgulama: Abant Platformu

Gülen hareketinin en büyük başarılarından biri kayda değer bir entelektüel diyalog sürecinin ortaya çıkardığı, Abant Platformu adı verilen yıllık yuvarlak masa toplantıları dizisidir.

1998 ve 1999'da yapılmış olan ilk iki toplantı, bâzı anahtar kavramlar konusunda bir sonuca ulaşmaya kadar tartışan öncü bültenler çıkarmış ve şu sonuçlara ulaşmıştır:

* Akıl ile ilâhî ilham (vahiy) arasında çelişki yoktur.

* İslam'a göre akıl, vahyin bize söylediği şeyi anlamamızı sağlar. Vahiy, bilginin iletilmesi için ilâhî bir araç iken; akıl, bilginin edinilmesinde işe yarayan beşeri bir araçtır. Vahiy ile akıl arasında uyumsuzluk fikrî kabul edilecek olursa, bilgi ile din arasında, devlet ile din arasında ve hayat ile din arasında gerilim yaratılmış olur.

* Vahiy anlama ve yorumlama konusunda hiç kimse ilâhî bir otoriteye sâhip olduğunu iddia edemez.

* Din hayatın ve kültürün temel unsurlarından biridir, ortak değerlere ilişkin temel bir kaynaktır.

* Aynen modernleşmenin tek bir modeli olmadığı gibi, din ile modernleşme arasında da zorunlu bir çatışma yoktur. Bütün gericiler dindar olmadığı gibi, bütün dindarlar da gerici değildir.

* Müslümanlar kendi dinî sorunlarını çözme yetkisine sahiptirler. Bundan dolayı, din adamları hiçbir meseleyi tartışma sınırları dışında tutmamalıdır.

* İnananların gözünde Allah, bilgi, irade, merhamet, adalet ve güç sahibi olarak alemin mutlak egemenidir.

* Devlet kutsal değil, beşeri bir kurumdur.

* İslam siyasî bir rejimin nasıl yürütüleceğinin detaylarını topluma bırakmaktadır. Devlet dinî inançlar konusunda tarafsız olmalıdır. En nihayetinde devlet, bireyin ve toplumun entelektüel ve ruhsal gelişimini engelleyen değil, kolaylaştıran bir araç olmalıdır.

* Tarih boyunca din ile devlet arasında daima bir gerilim olmuştur. Atatürk'ün yaptığı reformların özü, dinin özüne karşı bir tutumu değil; din yerine geçen geleneklere, görüntülere ve çürümüş kurumlara karşı bir tutumu yansıtmaktadır.

* Laiklik altında bireysel yaşam tarzına bir müdahale olmamalıdır. (Bu önermeden kasıt, devletin giyim tarzı dayatmasının önüne geçilmesi veya herhangi bir kişisel giysinin, başörtüsünün veya dinî inanç tezahürünün devlet tarafından yasaklanmasının önlenmesidir.)

* Dine dayalı olarak sunulan gelenekler veya ideolojik olarak dayatılan politik görüşler vasıtasıyla kadınlar üzerine kısıtlama getirilmemelidir (Örneğin kamu hizmetinde veya eğitim kurumlarında başörtülü kadınlar üzerine getirilen Kemalist yasaklar.)

* İslam, hukuka dayalı demokratik bir devletin varlığına engel değildir.

Bu ilkelerin Refah, Fazilet ve AKP gibi İslamcı partiler tarafından kabul edilmesi, son derece önemli bir vaat ifâde etmektedir.

Sonuç

Her ne kadar Türkiye'nin "lâik" bir devlet olarak kalacağı neredeyse kesin olsa da, Türkiye içinde laikliğin anlamı halihazırda evrilmektedir ve ülke yavaş yavaş kendi Osmanlı geçmişi ile birlikte kültürel ve dinî gelenekleriyle de yeni ve daha rahat bir ilişki geliştirmektedir. AKP ile Gülen hareketinin ortak yanları bu olgunun göstergesidir ve Türkiye'de yaratıcı ve canlı bir İslamcı camianın yükselişine işaret etmektedir.

Kısım II

Türkiye'nin Müslüman Dünya ve Öteki Ülkelerle İlişkileri

Müslüman Dünyaya Yönelik AKP Politikaları

Türkiye'de, bölgede "sıfır düşman" ilkesine dayalı bir dış politika üzerinde bir mutabakatın yükselişiyse AKP, hararetle, Ankara'nın Orta Doğu ve Müslüman dünya ile uzun zamandır körelmiş ilişkilerini gözden geçirmeye ve canlandırmaya yönelmiştir.

Ancak AKP, ordunun bunu özel bir İslami gündemi temsil ettiği şeklinde yorumlaması ihtimaline karşı, böyle bir programı yoğun şekilde teşvik etmek konusunda çekingen davranmıştır. Dolayısıyla AKP, ordunun güvensizliğini uyarmaktan kaçınmak için, Orta Doğu'ya yönelik yeni inisiyatiflerin üzerine çok hızla veya cesaretle atlama konusunda tereddüt geçirmiştir.

Başbakan Erdoğan, geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, Ermenistan hariç bölgedeki her ülkeyi yorulmaksızın ziyaret etmiş, bölgesel meseleler konusunda Türk perspektifini anlatmıştır.

Nitekim Arap ülkeleri ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler son yıllarda neredeyse ikiye katlanmış, eşzamanlı olarak da, Türkiye'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur.

Irak

ABD'nin Irak'ı işgalinden önce, ufukta görünen bir savaş ihtimali AKP'yi, Irak'ın altı komşusunu bir araya getiren bir inisiyatif başlatmak üzere harekete geçirdi. Bu inisiyatif, bir adım ötesinde İstanbul Deklarasyonu'nu ortaya çıkardı, ki deklarasyonun açık amacı, Bağdat'a karşı bir ABD saldırısını önlemektir.

Dolayısıyla, AKP'nin çoğunluğu oluşturduğu parlamento, Türkiye'ye pek bir faydası olmayacağı öngörüsüyle, Birleşik Devletler'in Irak'ın işgali için Türk topraklarını kullanmasına izin vermedi.

Her ne kadar savaşın sebep olduğu yer değiştirmeler Türkiye'nin Irak ile karşılıklı ticaretini büyük ölçüde etkilemişse de, Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 2004 yılında 2.3 milyar dolara, ya da Türkiye'nin toplam ticaretinin yüzde 3.4'üne ulaşmıştır.

Suriye

Türkiye-Suriye ilişkileri AKP yönetimi altında, özellikle de bir dizi üst düzey ziyaretle, çarpıcı şekilde iyileşmeye devam etmiştir. Örneğin Erdoğan 2004'te, Suriye'ye giderek Şam ile ekonomi, güvenlik ve serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

Türkiye ile Suriye arasındaki geçmişten gelen yoğun sürtüşmelerin fiilen sona ermesiyle Şam, Türkiye'nin önerebileceği yeni stratejik opsiyonlara sıcak bakmaya başlamıştır.

Ankara artık Şam'da daha bağımsız bir sesle, bundan dolayı da daha büyük bir itibarla konuşmaktadır. Ancak acaba Türkiye, izole ve zayıf durumdaki Suriye'yi gerçekten de kendi ekonomik ve siyasî yörüngesine doğru çekebilecek midir? Şu ana kadar Suriye'nin

politikalarındaki değişiklik sınırlı düzeyde kalmıştır, ama çevresindeki bölgesel güçlerin doğası değişmektedir.

İran

Şaşırtıcı bir gelişme de, Başkan George W. Bush'un İran'ın "şer eksenini"nin parçası olduğunu ilan etmesinin ardından, oldukça koyu lâik Sezer'in İran'ı ziyaret ederek, Türkiye ile İran arasında ekonomik ilişkiler inşa edilmesi bağlamında yeni öncelikler çağrısında bulunması olmuştur. Ayrıca Sezer İran'ın Azerbaycan bölgesine sembolik bir ziyaret gerçekleştiren ilk üst düzey Türk yetkili olmuştur. Satır aralarında sezilen bütün etnik imalara rağmen Tahran, ilginç bir şekilde bu ziyarete râzı olmuştur. Tahran ile bir başka önemli sembolik yakınlaşma da, Sezer'in Tahran Üniversitesi'nde Atatürk'ün başarıları üzerine bir ders vermiş olması ve İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin İran'ın çıkarına olduğunu ilan etmiş olmasıdır.

Sezer'in ziyaretinden beri Türk ve İranlı yetkililer arasında, Erdoğan'ın Bakü'de Cumhurbaşkanı Ahmedinejat ile görüşmesi dâhil, birçok üst düzey görüşme yapılmıştır.

Washington, uzun bir süre Türk-İran ilişkilerinde hiçbir gelişmeye sıcak bakmamış, Tahran üzerinde birçok cepheden yoğun baskı kurmak istemiştir. Hattâ şayet gerekirse Tahran'a karşı ABD tarafından girişilecek muhtemel bir askeri saldırıda yardımcı olma konusunda Ankara'ya baskı yapmaya bile teşebbüs etmiştir.

Ancak Ankara, bu tür baskılara direnmiş ve Tahran ile Washington arasında muhtemel bir arabuluculuk rolüne doğru yönelmiştir.

2006 baharının sonlarından itibaren Washington, Türkiye'nin dış politikası konusunda daha yapıcı ve gerçekçi bir yaklaşım benimsemiş görünmektedir. Türkiye'nin oynamak istediği türden bir bölgesel rolü engelleme konusundaki ABD kısıtlamalarının farkına varmaya başlamış ve Türkiye'ye istediği rolü oynama ve bunun faydalarını görme imkanı tanımaya karar vermiştir. Öyle görünüyor ki "yeni Türkiye"nin bölgede zaman zaman ABD çıkarları için dahi yararlı bir güç olarak hizmet verebileceği gecikmeli de olsa fark edilmiştir.

Filistin

AKP Filistin sorununa daha önce iktidara gelmiş partilerden daha fazla ilgi göstermiş ve bu konuyla ilgilenmiştir.

Örneğin 2006'da, Hamas'ın Filistin seçimlerinde elde ettiği zaferin ardından, AKP hükümeti önde gelen Hamas liderlerinden Halit Mişal'e gayri resmi bir davetiye göndermekten sakınmamış, bu da Hamas'ı tümüyle izole etmek isteyen Washington ile İsrail'i kızdırmıştır.

İsrail

Her ne kadar İsrail ile yakın iş ilişkilerini devam ettiriyor olsalar da, Başbakan Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Gül, İsrail'in Filistinlilere uyguladığı politikaların, özellikle Ariel Şaron ve daha sonra da Ehud Olmert yönetimindeki koyu sağcı hükümetlerin uyguladığı politikaların katılığını sert bir dille eleştirmişlerdir.

Ancak AKP yönetimi altında bile, Türkiye'nin İsrail ile ekonomik ilişkileri hâlâ güçlüdür.

İsrail ve Saddam Sonrası Irak

Türkiye, kimi İsraili stratejik düşünce unsurlarının, Arap devletlerinin merkezi gücünü zayıflatmanın bir yolu olarak, bölgedeki etnik azınlıkları, meselâ Kürtleri, genel olarak desteklemekten yana olduklarının farkındadır.

Sonuç

AKP yönetimi altında Türkiye, özelde Amerika Birleşik Devletleri, genelde Batı ile gergin ilişkileri olan devletler arasında arabuluculuk rolü oynamaya aktif olarak çaba harcamıştır. İran, Suriye ve Hamas gibi anti-Batıcı olarak görülen Müslüman devletler ve organizasyonlarla ilişkilerini iyileştirmek, Müslüman dünyada Ankara'nın elini

güçlendirmekte ve geleneksel Kemalist bölgesel tarafsızlık politikalarına dönüşü temsil etmektedir.

Mart 2006'da bir üst düzey Türk diplomatın söylediği gibi, *“Bugüne kadar, Orta Doğu siyasetindeki gri alanları, Türkiye dâhil bütün bir Müslüman dünya adına başka bir güç doldurmuştur. Şimdi artık bu gri alanları doldurma sırası bizzat Türkiye'ye gelmiştir.”*

Gerçekten de Washington'un artık, büyüyen bölgesel krizler karşısında Türkiye'nin oynayacağı daha bağımsız bir rolün, keşfetmeye değer potansiyel avantajları olabileceğini kabul etmeye istekli olabileceğine dair işaretler vardır.

Türkiye'nin Bölgesel Etkisinin Temelleri

Petrol dışındaki bütün standartlar açısından, Türkiye Orta Doğu'daki en önemli ülkedir.

Bugünkü ılımlı nüfus artış hızı dikkate alındığında, birkaç on yıl içinde Türkiye, Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olacaktır. Kalabalık bir nüfus, insan kaynaklarından yararlanma becerisine bağlı olarak, gelişmeyi engelleyebilir de, hızlandırabilir de.

Ülkedeki genel eğitim ve profesyonel becerilerin düzeyi, ekonominin çeşitliliği ve ekonomik ve sosyal fırsatlar dikkate alınınca, Türkiye'nin, nüfusunu dünyadaki diğer Müslüman ülkelerden daha etkili şekilde istihdam ettiği ileri sürülebilir.

Ordu

İsrail dışarıda tutulursa Türkiye, Orta Doğu'daki en önemli askeri güçtür. 515,000 civarındaki asker sayısı ile Türk ordusu, NATO içinde Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ikinci en kalabalık askeri gücü oluşturmaktadır.

Türkiye 2004 yılında askeri harcamalar bakımından dünyada on dördüncü sırada yer almıştır; 10.1 milyar dolarlık bir savunma bütçesiyle, Orta Doğu'da İsrail'in ardından ikinci sıradadır.

Bilim adamı Elliot Hen-Tov'un da not ettiği gibi, *“Bölgesel açıdan orantısız olan Türkiye'nin askeri modernizasyonu, Türkiye ile komşuları arasındaki uçurumu daha da büyütecektir, zira Sovyetler Birliği'nin sona ermesi Türkiye'nin komşularında, ekonomik durgunlukla birlikte silâh temini konusunda bir gerilemeye sebep olmuşken, Türkiye hem ekonomik hem de askeri açıdan gelişmesini sürdürmüştür. Esasen, dünyanın en güçlü askeri ittifakının bir üyesi olarak Türkiye, sâdece modern silahlara kolay erişim imkanına sâhip olmakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş stratejik düşünme ve planlamanın yanı sıra birçok stratejik meselede Batı'nın diplomatik desteğine sâhip bulunmaktadır.”*

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden bu yana, Türkiye'nin dünyadaki jeopolitik konumu daha merkezi bir hal almış, bu durum bölgedeki bir dizi başka önemli jeopolitik değişiklik tarafından da teşvik edilmiştir. Daha ayrıntıya inilecek olursa, Türkiye'nin bir zamanlar yüz yüze olduğu hemen hemen bütün potansiyel bölgesel tehditler ya zayıflamış, ya da ortadan kalkmıştır: Rusya'nın bölgedeki jeopolitik rolü büyük oranda azalmıştır, Ankara bugün Moskova ile alışık olunmadık yakın ilişkilerin tadını çıkarmaktadır; İran ve Irak birbirleriyle yaptıkları sekiz yıllık savaş yüzünden perişan duruma düşmüşler; Irak ve Suriye önemli askeri ve siyasî Sovyet desteğini kaybetmişlerdir; ve de Saddam ve onun Baas rejimi artık yoktur. Her ne kadar Irak'taki kaos, bölgesel istikrarsızlık bağlamında daha da acil yeni sorunlar ortaya çıkarmışsa da, Türk-Yunan ilişkileri çarpıcı şekilde iyileşmiştir. Dolayısıyla, Türkiye artık hiçbir ciddi bölgesel askeri gücün tehdidi ile karşı karşıya değildir-yirmi yıl öncesine kıyasla gerçekten de çarpıcı bir değişimdir bu.

Bütün bu faktörlerin bir araya gelmesi, Türkiye'yi karşı konulamaz biçimde Orta Doğu'da İsrail'den sonraki en önemli askeri güç konumuna taşımıştır.

Ekonomik ve Finansal Faktörler

Sektörlere göre dağılıma bakıldığında, Türkiye ekonomisinin yüzde 11.7'sini tarım, yüzde 29.8'ini sanayi, yüzde 58.5'ini hizmetler oluşturmaktadır. Sağlam tarımsal altyapı bol

su kaynağı ile desteklenmekte, tarım sektörü ülke işgücünün yüzde 35'ini istihdam etmektedir.³

Almanya gerek ihracat gerekse ithalatta Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı iken, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ihracatında dördüncü, ithalatında ise altıncı sırada yer almaktadır.

Avrupa Birliği'ne girme olasılığı, öteki Orta Doğu ülkelerinde, Türkiye'nin "medeniyet bariyeri"ni aşmayı başaracak ilk Müslüman ülke olacağına dair umutları arttırmaktadır.

İşgücü İhracatı

Türkiye, misafir işçilere göçmenlik kapıları kapanmaya başladıktan ve artan enerji maliyetlerinin sağlam döviz gelirlerine yönelik talebi artırmasından sonra, 1970'lerde Orta Doğu'ya işgücü ihraç etmeye başladı. Türk Çalışma Bakanlığı'na göre, 2004 yılında Türkiye'nin yurtdışında hâlâ toplam 1.2 milyon işçisi vardır ve bunların yüz binden fazlası Orta Doğu ülkelerinde bulunmaktadır. Bu işçilerin ezici bir çoğunluğu (95.000) Suudi Arabistan'da, geri kalanı ise çoğunlukla Libya (10.000) ve Kuveyt'tedir.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yaptığı ihracat, 1990 ve 2004 yılları arasında neredeyse beşe katlanarak, 1.5 milyar dolardan 7.2 milyar dolara yükselmiş olup Türkiye'nin toplam ihracatı içinde yüzde 11.5'lik paya sahiptir.

Türk hükümetinin dış ticaret istatistiklerine göre, Türkiye'ye ihracatta Avrupa Birliği ilk sırada yer alırken, bunu Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu izlemektedir, ki bu sonuncusunun Türkiye'ye ihraç ettiği başlıca ürün ham petrol ve doğal gazdır.

Türkiye hem bir tüketici olarak, hem de bölgesel enerji akışında Doğu-Batı transit kavşağı olması nedeniyle enerji alanında kilit bir oyuncudur.

Petrol hâlâ Türkiye'nin enerji ihtiyacının yüzde 40'ından fazlasını karşılamaktadır. Bunun yüzde 90'ı Orta Doğu'dan (Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye) ve Rusya'dan gelmektedir. Ancak Türkiye'de tercih edilen enerji kaynağı, jeopolitik nedenler de dâhil olmak üzere birçok nedenle, giderek petrol yerine doğal gaz almaktadır.

Türkiye en başta Hazar Denizi ve Orta Asya'dan gelen enerjinin dağıtımında kilit bir transit geçiş noktası haline gelmiştir. Mayıs 2005'te Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının açılmasıyla Türkiye, Akdeniz'e çıkış noktasından günde 1 milyon varil Azerbaycan petrolü arz etmeye başlamıştır. Her ne kadar mevcut ABD politikaları Türkiye'nin İran ile enerji anlaşmalarını sınırlandırsa da, İran'ın dünyada ikinci en büyük gaz rezervlerine sâhip ülke olması, Türkiye'nin gelecekteki tüketim ihtiyacını karşılamada İran'ın önemli bir rol oynamasını kaçınılmaz kılmaktadır; dahası bu durum, Türkiye'nin İran gazının Avrupa'ya aktarılmasında bir transit geçiş güzergahı olmasını da kaçınılmaz kılmaktadır.

Saddam'ın 1991'de Kuveyt'i işgali üzerine kapatılmış olan, Irak'tan Türkiye'ye uzanan Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı, nihayet Saddam'ın düşmesinden sonra, 2004 yılında yeniden açıldı.

Su Siyaseti

Suyun jeopolitiği ve ona bağlı rekabet ve gerilimler, uzun yıllar Türk dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Hem Dicle hem de Fırat nehirleri Türkiye'den doğup güneye doğru akmaktadır: Dicle doğrudan Irak'a girerken, Fırat Irak'a girmeden önce kuzeybatı Suriye'de bir kavis çizmektedir. Gerek tarım gerekse hidroelektrik gücü açısından, bu nehirlerle ilgili istekler bir hayli fazladır.

Su çatışması, 1960'larda Türkiye, Irak ve Suriye'nin tarımsal üretimi artırmak için barajlar yapmaya ve su kullanımını artırmaya başlamasıyla ortaya çıktı.

---

³ Türkiye son yıllarda hızlı bir dönüşüm sürecine girmiş, bu çerçevede tarımsal istihdamın payı da kayda değer oranda düşmeye başlamıştır.

Bir keresinde, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) bir parçası olarak inşa edilen, büyük hacimli ve yeni barajı Atatürk Barajı'nın doldurulması sırasında, 1990 yılında, Türkiye geçici olarak gerçekten de Suriye'ye su akışını azalttı. Bu eylem Şam'a açık bir mesaj göndermişti: Suriye PKK'ya desteğini sürdürürse, Türkiye de bu ülkenin su sorunu konusundaki savunmasızlığından yararlanabilirdi.

Fırat ve Dicle dışında Ceyhan ve Seyhan gibi büyük nehirler de Türkiye'ye değerli su kaynakları sağlamaktadır.

Ulusötesi Etnik Sorunlar

Kürt Sorunu

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnik unsurlu yapısında "Kürt sorunu" diye bir sorun yoktu. Ne var ki, yeni milliyetçi Türkiye Cumhuriyeti'nin "Türk" adında tek bir etnik kategori yaratma kararlılığıyla, bir Kürt problemi ortaya çıkmıştır.

Kendi kimliklerini ileri sürmedikleri müddetçe Türkiye içinde Kürtler aleyhine formel bir ayrımcılık söz konusu değildir: Orada herkes "Türk"tür. Bu, vatandaşlık açısından kuşkusuz doğrudur, ancak etnisite veya kültür açısından doğru değildir. Kürtlüğünü basitçe görmezden gelen Kürtler, Türkiye'de en yüksek makamlara bile tırmanabilirler, nitekim sık sık tırmanmaktadırlar da.

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde Kürt politikası ordunun sıkı kontrolü altındaydı. Ordu sorunu kesinlikle bir güvenlik meselesi olarak görüyordu; temel amaç sosyal ve ekonomik şikayetleri gidermekten ziyade, terörizmi sona erdirmektir. Ne var ki sorunun gerek Türkiye içindeki gerekse uluslararası düzeydeki ciddiyeti, 1990'ların sonunda meseleyi sivil alana da kaydırmaya başladı. Talepler, sorunun bütün boyutlarını tanımak gerektiği; yâni sorunun sâdece terörizmden ibaret olmayıp aynı zamanda bir etnisite ve kimlik sorunu olduğunun kabul edilmesi gerektiği yönünde büyüdü. Bu gerçeklik, sonunda Kürtlerin Türkiye'de yaşayan, kendilerine ait kültürel ve kimliksel talepleri olan farklı bir halk olduğunun resmen tanınmasını gerekli kıldı.

Ordu verilecek kültürel tavizlerin, Kürtleri eninde sonunda Türkiye'den ayrılma ve bağımsızlık taleplerine götürecek kaygan zeminin bir parçası olmasından hâlâ endişelenmektedir. Her ne kadar Türkiye'deki Kürt arzularının uzun dönemli geleceği bilinemez ise de, açık olan şey şudur ki Kürt realitesine geçmişte yapılan inkar ve acımasız muamele, Kürt toplumunun her seviyesinde genel anlamda Kürtlerin kendilerini bilinçlendirme sürecinin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır.

Temmuz 2007 seçimleriyle birlikte cesaret verici iki gelişme ortaya çıkmıştır: Kürt nüfus iktidarda bulunan AKP'ye, kendi etnik partileri olan Demokratik Toplum Partisi'nden (DTP) daha fazla oy vermiştir.

Türkiye'nin Kürtlerle ilgili zorluklarının bir kısmı, sorunun ulusötesi boyutuyla ilgilidir: Dünyada kendilerine ait bir devleti olmayan en kalabalık etnik grup olan Kürtler, Türkiye'nin doğusu, Irak'ın kuzeyi, İran'ın kuzeybatısı, Suriye'nin kuzeydoğusu ve Azerbaycan'ın belirli bölgelerine doğru dağılmış durumdadır. Bu devletler arasında en kalabalık Kürt nüfusa sâhip olan Türkiye'de Kürtlerin sayısı en az 12 milyondur ve toplam nüfusun en az yüzde 20'sini teşkil etmektedir. Kürtlerin yarısı ülkenin doğu ve güneydoğusunda yaşamaktadır, geri kalanı da Türkiye'nin batı bölgelerine dağılmış durumdadır: İstanbul dünyadaki Kürt nüfusu en kalabalık şehirdir.

Türk Kürdistanı'nın gayriresmi başkenti olan "mutsuz" bir Diyarbakır'ın Türkiye'nin en büyük Aşil topuğunu teşkil ettiği ileri sürülebilir, zira var olan iç çekişmenin devamını garanti eder, potansiyel ayrılıkçılığı teşvik eder ve yabancı istismarına kapı aralar. Bunun aksine "mutlu" bir Diyarbakır, Kürt azınlığın ülkeye daha iyi entegre olması anlamına gelir.

PKK Türkiye'ye dikkate değer şekilde meydan okumaktadır: Bütün Kürtlerin tek bir devlet çatısı altında birleşmesini öngören Pan-Kürdist bir ideale sâhip ilk ve tek Kürt hareketidir.

Teorik yönden parlak olmakla birlikte Öcalan, hareket üzerinde katı bir Stalinist kontrol tarzı uygulamış, dolayısıyla PKK asla demokratik olmamıştır.

Pan-Türkizm

Türkçe konuşan dünya Anadolu, Kafkaslar, İran, Orta Asya ve Batı Çin arasında uzanmaktadır. Bu muazzam büyüklükteki dil grubu, kendi içinde oldukça farklı yapılara sâhip olmakla birlikte, ortak bir kültürü paylaştığının bilincindedir. Pan-Türkizm geçmişte çeşitli yerlerde, farklı siyasî amaçlarla zaman zaman peşine düşülmüş bir ideolojidir ve gayet rahatlıkla yeniden kendisine müracaat edilebilir potansiyel olarak bu, bölgede Türkiye'nin nüfuzunu güçlendiren bir olgudur. Ancak Ankara, özellikle Rusya olmak üzere bölgedeki devletlerle arasındaki geniş menfaatleri dikkate alarak Pan-Türkist kartı oynama konusunda pek hevesli olmayacak, ama bu kart asla tamamen ortadan kalkmayacaktır.

Sonuç

Geride bıraktığımız yirmi yıllık dönemde askeri, ekonomik ve diplomatik alanlarda Türkiye'nin Orta Doğu'nun açık şekilde hâkim gücü olma yolunda ilerleme süreci kayda değer ölçüde hızlanmıştır. Demokratik karakteri ve meşru hükümeti Türkiye'ye muazzam bir güç ve dayanıklılık sağlamaktadır.

Türkiye yaklaşan muazzam fırtınaları devrimsiz atlatabilecek politik düzene sâhip bölgedeki az sayıdaki ülkeden biridir, ancak henüz tam çözüme kavuşturulamamış Kürt sorunu Ankara için bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

Türkiye ve Suriye Dönüşen Bir İlişki

Daha Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu günlerden beri, Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri genelde zayıf kalmış ve hâttâ gergin olmuştur. İki ülke birçok olay vesilesiyle savaşın eşiğine gelmişlerdir. Ancak Türkiye'nin Şam ile ilişkileri 1998'de dramatik bir değişim sürecine girmiş, iki ülke arasında tarihi bir yeni dönemin başlamasına ve aralarındaki en önemli sorunların çözümüne yönelik yeni, pozitif bir atmosferin doğmasına kapı aralanmıştır.

Her ne kadar bugün Türkiye-Suriye ilişkilerindeki temel belirsizlik, ABD'nin Suriye'ye karşı devam eden hasmane tutumundan kaynaklansa da Türkiye ile Suriye arasındaki ilişki tarihsel olarak kimlik, sınır, ideoloji ve Soğuk Savaş saflaşması, Kürtler, su ve İsrail ile ilgili gerilimler tarafından belirlenmiştir.

Kimlik meselesi hemen her ikili ilişkinin değerlendirilmesinde çoğu zaman “yumuşak” bir mesele olarak görülür; oysa bu, ilişkinin doğasını kavramak bakımından belki de en önemli unsurdur.

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yıllarda Arap milliyetçiliğinin merkezi olarak Şam için de, yeni bir milliyetçi Arap kimliğinin yaratılması, eski Türk-Osmanlı düzeninde Suriye'nin oynadığı ikincil rolün reddedilmesini gerektirmiştir. Bunun sonucunda, Türkiye ve Suriye'nin yeni resmî milliyetçi kimlikleri kendi özel güvenlik değerlerini ve kendilerine özgü yeni subjektif tehdit algılamalarını yaratmıştır.

Uzun süredir devam eden Hatay/Aleksandriya ihtilafı, Başbakan Erdoğan'ın Aralık 2004'te Şam'a yaptığı tarihi ziyaret sırasında her iki tarafın da, aralarında artık bir sınır sorunu olmadığını kabul etmeleriyle birlikte, de facto bir çözüme doğru yönelmiştir.

Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin Batı ittifakına güçlü desteği, Suriye'nin ise SSCB'ye yönelmiş olması, komünizmin çöküşüne kadar bu ülkeler arasındaki ideolojik gerginliğin önemli bir sebebiydi.

Her iki taraf da su, Kürtler ve İsrail gibi, karşı tarafa baskı yapmaya yarayacak araçlara sarıldılar.

Kürt Meselesi

Suriye, ülkenin kuzeydoğu köşesinde bulunan Cezire bölgesinde yerleşmiş yaklaşık 1 milyonluk bir Kürt nüfusa sahiptir. Suriye Kürtlerinin çoğunluğu, Türk baskısı nedeniyle 1920'lerde sınırın öte yakasına kaçarak Türkiye'den bu bölgeye gelmiş sığınmacıların torunlarıdır.

PKK liderleri 1980'de, Ankara'daki bir askeri darbeden sonra Türkiye'den Suriye'ye kaçmış, burada kendilerine devlet desteği verilmiştir. Suriye, Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde PKK'ya eğitim kampları sağlamış ve Öcalan'a Şam'da sığınma hakkı tanımıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1991'de çökmesiyle birlikte, Suriye'nin pozisyonu ciddi şekilde zayıflamış; Türk ve İsrail askeri güçleri arasında izole edilmiş ve sıkışmıştır.

1998'de Ankara Şam'a açık bir ultimatoma vererek, PKK'ya desteğini kesmez ve Öcalan'ı sınırdışı etmezse, Türk askeri işgaline hazır olmasını belirtti. Bu tehdit Suriye sınırına onbin askerin kaydırılmasıyla da desteklendi. Hafız Esat, elinde fazla seçenek olmadığını hissederek, kendisinden pek beklenmeyen bir tavırla diz çöküp Türkiye'ye karşı uyguladığı çatışmacı politikaları tamamen gözden geçirmeye yöneldi. Bu gelişme, bölge için ciddi içerimleri olan yeni ve önemli bir ikili ilişki sürecini tetikledi.

"Ankara'nın Suriye'ye karşı tutumunun değişmiş olduğunun en iyi kanıtı, iki ülke arasındaki yaklaşık 450 mil uzunluğunda ve 1,500 fit genişliğindeki (Soğuk Savaş'ın heyheyl günlerinde, 1952'de yerleştirilmiş olan) mayınlı alanı Türkiye'nin temizlemekte oluşudur."

Sonuç

2005 yılında iki ülke arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması konusunda anlaşmaya varılmış ve Şam'ın Suriye'de Türk yatırımlarını teşvik etmesiyle, iki ülke petrol arama amaçlı ortak bir şirket kurmuşlardır. Aynı zamanda sınır bölgelerinde ortak bir elektrik şebekesi geliştirmektedirler. Nihayet, dikkate değer bir nokta da, Suriye'ye giden Türk turistlerin sayısının büyük oranda artarak 2000'den 2005'e on dokuz katına çıkmış olmasıdır.

Türkiye ve Irak

1958'deki Irak devriminden beri Türkiye-Irak ilişkileri sınırlı ve limoni etkileşimlerden, Saddam sonrasında Türkiye'nin Irak'ın işlerine müdahil olmasına uzanan bir seyir izlemiştir. Bugün iki ülkenin ilişkileri hızla genişlemekte, ancak Irak'taki iç karışıklıktan kaynaklanan ihtilaflar bu ilişkilere damgasını vurmaktadır.

Son yıllarda, Ankara'nın Bağdat'la ilişkileri şu unsurlarla belirlenmiştir:

*Irak Kürtlerinin siyasî özerklik arzuları, Kerkük kentinin statüsü, petrolü ve orada yaşayan Türkmen nüfusun kaderi;

*Sınır sorunları ve eski Osmanlı vilayeti Musul'un statüsü;

*Terörizm, iç savaş ve İslami radikalizm gibi, Saddam sonrası Irak'ın istikrarı ve bütünlüğüne ilişkin sorunlar;

*Irak içinde yeni yeni fakat hızla artan İran etkisi

Dünyadaki çoğu ülke, devrimci İran'dan çekinmeleri nedeniyle Irak'ı desteklemiştir. Türkiye ise her iki ülkeye karşı da pozitif bir tarafsızlık tavrı benimsemiş ve ticaret yoluyla bu ülkelerin acil ekonomik ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiş az sayıdaki ülkeden biri olmuştur. Bunun sonucunda Türkiye, savaştan ciddi gelir sağlamıştır.

Türkiye aynı zamanda petrol boru hattından dolayı Irak'tan yaklaşık 250 milyon dolar kira geliri elde etmiş, Türkiye ile Irak daha geniş bir bölgesel plân kapsamında elektrik şebekelerini entegre etme konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca 1974 ile 1990 yılları arasında Irak'ta Türk inşaat projelerinin toplam değeri 2.5 milyar doları bulmuştur.

1991 Körfez Savaşı Felaketi

İran-Irak Savaşı'nın aksine 1991 Körfez Savaşı ve sonrası, Türkiye için hemen her açıdan tam bir felaket olmuştur:

Irak'ın Kürt bölgesi üzerinde Saddam'ın kontrolü kesin olarak kırılmıştır.

Saddam'ın Kürt bölgesi üzerinde yeniden mutlak kontrol tesis etme girişimlerinin sonucu olarak yarım milyon Kürt kuzeye, Türk sınırına doğru harekete geçmiş, bu da Ankara için kitlesel bir sığınmacı sorunu doğurmuştur.

Irak'ın Kürt bölgesi, ABD'nin sponsorluğunu yaptığı Çekiç Güç kapsamında uluslararası BM koruması ve gözetimi altına alınmıştır. Dahası, Kürt insanî krizi yüzünden, ABD'nin Kürt özerkliği toleransına sözünü tutmeme sözü tartışmalı hale gelmiştir.

Kürt partileri, ABD'nin baskısıyla, Irak'ta ilk defa kendi aralarında siyasî olarak "ulusal" düzeyde kurumsal işbirliği yapmaya zorlanmışlar, bu durum Ankara'nın bunları birbirine karşı kullanma seçeneklerini peşinen ortadan kaldırmıştır. Bu olgu, Irak Kürt siyasî tarihinin evriminde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Irak'ın Kürt bölgesi, neredeyse bağımsız de facto bir devletin altyapısını hızla geliştirmiştir.

Bu durum Türkiye ile bir "Kürt varlığı" arasında gayriresmi bir diplomatik ilişkinin başlangıcını teşkil etmiştir. (2004 sonunda bu süreç, hiç akla gelmeyen başarıya ulaştı: Türkiye kıdemli Kürt lider Celal Talabani'yi Irak Cumhurbaşkanı olarak Ankara'da ağırlamak durumunda kaldı.)

Saddam'ın Irakı üzerine uygulanan uluslararası yaptırımlar Türkiye'yi Irak'la olan karşılıklı ticaretinin büyük bir kısmından vazgeçmeye zorladı ki bunlar arasında iki petrol boru hattı da vardı. Ambargo dönemi, Türkiye'ye en azından 8 milyar dolara mal olmuştur.

1991 Savaşı'nın Türkiye'ye tek faydası, Washington'la olan stratejik ilişkisinin pekişmesiydi, zira Türkiye güvenilir müttefik imajını sağlamlaştırmıştı.

2003 Körfez Savaşı-İstenmeyen Savaş

Saddam rejiminin devrilmesi, Ankara'nın istediği en son şeydi; Türkiye için bu, Irak'ta Pandora'nın kutusunun açılması demektir. Saddam'ın Ankara açısından tek önemli problemi; Irak'ı sürekli çatışma içine çeken, tahmin edilmesi zor, agresif ve dengesiz karakteriydi. Oysa bunun dışında Saddam, kendi Kürt nüfusunu kontrol altında tutmak için muazzam çaba harcamıştı.

Türkiye'nin 2003 yılından beri Irak'la ilgili olarak dile getirdiği en önemli dış politika amaçlarından biri, hassas petrol bölgesi Kerkük ve çevresindeki Türkmen nüfusun refahını korumaktır. Her ne kadar bu grubun nüfusu muhtemelen 1 milyondan az ise de-Türkmenler sayılarının 3 milyon olduğunda ısrar etmektedirler-Türkmenler Kerkük şehrinde yaşayan nüfusun önemli bir parçasını teşkil etmektedirler. Esasen Sünni Türkmenler, Kürtlerin alt sınıfı temsil ettiği Osmanlı yönetimi altında Kerkük'ün yönetici elit sınıfını oluşturmaktaydılar. Ancak o zamandan beri Türkmenler kesin bir konum ve etki kaybına uğramışlardır, özellikle de Kerkük ve çevresini kontrol etmek için yapılan üçlü rekabet sırasında.

Ankara hâlâ, Kürtlerin Kerkük'ten elde edecekleri geliri kendi özerkliklerini tahkim etmek ve hâttâ gelecekte bağımsızlık kazanmak amacıyla kullanmalarını önlemek için, Irak petrolünün tamamının Bağdat'ın merkezi kontrolü altında olmasını istemektedir. Ancak petrol gelirinin bir dereceye kadar bölgesel kontrolü yolunda yapılan müzakereler halihazırda bir hayli yol almış durumdadır.

Birleşik Devletler eninde sonunda Irak'ı terk edecektir, fakat Avrupa Birliği Türkiye'nin oradaki siyasî statükoyu değiştirmeye yönelik bir askeri müdahalesini hoşgörüyse karşılamayacaktır; özellikle de sağlam meşrulaştırıcı gerekçeler olmadıkça, ki bugün yoktur. Ayrıca öteki Arap ülkeleri ile İran, Kuzey Irak'ta olabilecek herhangi bir Türk askeri müdahalesine karşı sert tepki göstereceklerdir, hele hele Türkiye orada bir şekilde sürekli kalmaya heveslenirse. Bu takdirde Türkiye, bir anda kendisini kazanılması imkansız bir gerilla savaşının ortasında bulabilir.

Peki acaba bugün Şii Türkiye için ne anlama gelmektedir? Bir hayli heterodoks Şii nüfuslarıyla Alevilerin, Şiiğin herhangi bir Ortodoks biçimini temsil etmemeleri dolayısıyla

İran'a doğru yönelmeleri için pek bir nedenleri yoktur. Esasen, geçmişteki hâkim Sünni baskısı nedeniyle Aleviler genel olarak sıkı laiktirler.

Her ne kadar bugün Orta Doğu'da hemen her şey mezhepsel siyaset üzerine kurulu olsa bile, Ankara'nın Irak'taki mezhep çatışmasında taraf olması hemen hiç ihtimâl dahilinde değildir. Mezhepsel dürtüler üzerine politika bina etmek, modern Türkiye'nin işi değildir, öteki Sünni devletler tarafından böyle yapmaya teşvik edilse bile.

PKK gerillalarının eylemleri birkaç yıldır sahneye geri dönmüş durumdadır. Washington'un kuşku uyandırır şekilde hakkında pek bir şey yapmadığı PKK'nın Kuzey Irak'ta hâlâ müstahkem bir mevki vardır. Pek çok Türk, ABD'nin PKK üslerini hava saldırılarıyla bölgeden dışarı atmamasının, Türkiye'nin topraklarını ABD askerlerine kapatmasına karşı ödenen bedelin bir parçası olduğuna inanmaktadır.

Ancak Türkiye tarafından Kuzey Irak'ın tam olarak işgali ve Irak toprağının ele geçirilmesi hiç muhtemel değildir; böyle bir şey Kuzey Irak'ta Türkiye'nin kazanamayacağı, tahripkar bir gerilla savaşıyla sonuçlanır.

Türk özel sektörü, Irak Kürdistanı'na büyük paralar yatırmıştır ve Kürtlerin Irak petrol satışlarından elde ettikleri petrol gelirleri dışında, o bölgedeki en hâkim ekonomik güç konumundadır. Irak Kürdistanı'na yönelik Türk ihracatının, özellikle de gıda ve inşaat malzemeleri ihracatının, 2007 yılında 5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Sonuç

Bağımsız bir Kürt devleti ihtimali bugün her zamankinden fazladır. Dahası, dünyada kimlik politikalarının tanınması ve genel anlamda yapılan demokrasi ve insan hakları çağrıları, kaçınılmaz şekilde Kürtlerin kendi kaderini tayin ihtimalini güçlendirmektedir. Buna ilaveten, Irak devleti içindeki artan bölünmeler, çökmekte olan bir Irak devletinin bir parçası olarak kalmak yönünde Kürtlere fazla bir ümit vermemektedir. Sonuç olarak, bütün sınırları aşan uluslararası Kürt davasının sonunda nereye doğru evrileceğini hiç kimse bilemez. Bir gün acaba bâzı Kürtler için bağımsızlık söz konusu olacak, bazıları için olmayacak mı, Pan-Kürt bir devlet mi olacak, yoksa hepsi için özerklik mi söz konusu olacak? Ya da gevşek bir konfederasyon altında çeşitli Kürt grupları arasında kalıcı siyasî bölünmeler, statükonun devamı, ABD himayesinde bir Kürt devleti, veya Arap Irak'ında pek hoş karşılanmayacak ve ABD askeri üslerine ev sahipliği yapacak özerk bir Kürdistan mı? Çok sayıda olası senaryo mevcuttur, ancak bölgesel devlet rekabeti bağlamında bunların hemen hepsinin son derece değişken olması muhtemeldir.

Her ne kadar Irak Kürtleri genel olarak PKK'nın silahlı eylemlerinin ve terörizminin aleyhinde olsalar da, PKK'nın başarmaya çalıştığı şeye karşı bir sempati ve anlayış beslemektedirler.

Türkiye ve İran

İhtiyatlı Bir Birarada Varolma

Türklerin başka hiç kimse ile Farslarla olduğundan daha eski veya daha karmaşık kültürel etkileşimi yoktur. İki bin yıldan daha uzun zamandır İran, Anadolu'ya kim hükmetmişse onun jeopolitik rakibi olmuştur, ki bunlar arasında Bizans da vardır.

İran'ın Osmanlı devletinin baş teolojik ve ideolojik rakibi haline gelmesi, ancak İran'ın 1500 yılında dinî bir çark edişle Şiiliği devlet dinî olarak kabul etmesiyle olmuştur. On altıncı yüzyıldan itibaren, Şii İran ile Sünni Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu ilişki, ideolojik açıdan birbirini kötüleme ve Anadolu ile Mezopotamya üzerinde uzun bir mücadele içeren dinî bir soğuk savaş teşkil etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti İran'ın yeni Pehlevi hanedanıyla bir tür iş ilişkisi gibi yürüyen ilişkiler kurmayı arzu ediyordu. Gelişen ilişkiler, 1932 yılında iki ülke arasında yeni bir sınır anlaşmasıyla sonuçlandı. Her ne kadar Şah Rıza'nın reformları çok daha az zekice, daha az beceri, anlayış veya kalıcı etkiyle icra edilmiş

olsa bile, uyguladığı Batılılaştırıcı reform programı konusunda Şah'ın örnek aldığı model, bizzat Atatürk idi.

Modern Türk-İran ilişkileri genel anlamda şu faktörlerce belirlenmektedir:

*Türk-İran ilişkilerini olduğu kadar Irak, İran ve Türkiye Kürtleri arasındaki üçlü ilişkileri de etkileyen Kürt meselesi;

*Her ne kadar çoğu zaman sürtüşmenin nedeni değil de aracı olsa bile, devlette dinin rolü konusundaki ideolojik gerginlikler;

*Saddam sonrası Irak, Suriye, İran Körfezi, Kafkaslar ve Orta Asya üzerinde etkili olmaya yönelik jeopolitik rekabet;

*İran'ın potansiyel nükleer silahlara sâhip olma arayışı.

Sünni-Şii bölünmesine rağmen, her iki devlet de dinî farklılıklarını görmezden gelmeyi büyük ölçüde başarmıştır, özellikle de daha yakın yüzyıllarda.

Meselâ Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı döneminin son yıllarında, Avrupa'nın emperyal meydan okuyuşları karşısında bütün Müslümanları birleştirmeyi amaçlayan Pan-İslamcı politikalarına İran'ın desteğini kolayca isteyebilmişti.

1920'lerde, her iki devlet de-Türkiye Atatürk, İran ise Rıza Şah yönetimi altında-geniş kapsamlı bir reform ve Batılılaştırma programının parçası olarak sıkı laikleştirici gündemler benimsediler.

Ancak 1979'da Şah'ın sekülerizmini ve Batıcılığını yıkıp ülkede teokratik düzen kuran İran Devrimi'nden sonra, iki ülke arasındaki dinî gerginlikler yeniden canlandı.

Ankara'ya gelen İranlı resmî ziyaretçiler diplomatik zorunluluk olarak Atatürk'ün mezarına yapılması gereken ziyareti sürekli reddettiler-bu, Türkiye'nin resmî ideolojisine karşı büyük bir hakarettir.

Bugün İslami eğilimli AKP, Tahran'la ilişkileri geliştirmek için ciddi gayret göstermekteyse de Türk Silahlı Kuvvetleri, İran konusunda Türkiye'nin sivil yetkililerine göre çok daha şahince bir tutum benimsemektedir.

İran ile Osmanlılar arasında cereyan etmiş önemli sınır ihtilaflarının çoğu, Osmanlı Irakı ile İran arasındaki sınırlarla ilgiliydi. Her ne kadar bu özel gerginlik kaynağı modern Türk devletinin yeni sınırlarıyla ortadan kalkmışsa da, İran'ın Saddam sonrası Irak'ta yükselen etkisi, gelecekte bir İran-Türk gerginliği olması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

İran'daki, Türkçe konuşan azınlıklar, çağdaş Türk-İran ilişkilerinde önemli bir sorun teşkil etmemekle birlikte, Türkiye'nin İran üzerinde tek yönlü baskı kurabileceği potansiyel bir araç durumundadır. İran nüfusunun yaklaşık yüzde 26'sı Türkçe konuşmaktadır, ki bunların ezici bir çoğunluğu Azeridir ve kültürel ve dilsel açıdan Azerbaycan Azerileriyle çok yakın irtibatlıdır.

Tüm dünyada Türkçe konuşan halklar arasında, "Türklükleri"nin en az farkında olma eğilimindeki İran Azerileri, kültürel ve ekonomik açıdan İran'a gayet iyi entegre olmuş durumdadırlar.

Pan-Türki meselelerin gelecekte Türk-İran ilişkilerinde ciddi bir rol oynaması pek muhtemel değilse de bunlar, ikili ilişkilerin kötüleşmesi ihtimaline karşı, Türkiye tarafından kuluçka halinde ve istismara açık durumda tutulmaktadır.

Bölgesel koşulların gerçekten ciddi biçimde kötüleşmesi halinde İran, İran Azerileri, Azerbaycan Azerileri, Ermenistan, Irak ve Türkiye arasında altı-yönlü bir kriz çıkması tamamen ihtimâl dışı değildir.

Genel olarak Türk ordusu, bilhassa İran hükümetinin İslami karakteri nedeniyle, İran'a karşı sivil dış politika mahfillerinden çok daha sert bir tutum takınmıştır. Nitekim eski Başbakan Erbakan'ın Türkiye'nin İran'la ilişkilerini iyileştirme çabalarına karşı ordunun eleştirel tutumu, bizzat dış politika ile ilgili olmaktan ziyade İslam konusuna yönelik iç politikalarla ilgiliydi.

Ne de olsa PKK, kendine özgü Pan-Kürt ideolojisiyle sonuçta İran'ı da tehdit etmektedir. Türkiye ve İran, 2006 ve 2007'de PKK'ya ve İran'daki ikizi PJAK'a (Özgür Yaşam Partisi) karşı ortak askeri operasyon konusunda yakın işbirliği yapmışlardır.

Ekonomik Faktörler

İran, Türkiye ile ticaret hacminde, Rusya ve Ukrayna'dan sonra Türkiye'nin komşuları arasında üçüncü sırada yer almıştır. 2006 itibariyle, karşılıklı ticaret hacmi 6.2 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu seviye hâlâ görece ılımlı bir seviyedir ve Türkiye İran'ın en önde gelen altı ihracat ve ithalât ortağı arasında henüz yer almamıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu'dan yaptığı en büyük ithalât, elbette ki, İran doğal gazıdır. Nisan 2007'de Türkiye ve İran, enerji alanında ortak girişime dayalı stratejik bir ittifak planladıklarını ilan etmişlerdir. Söz konusu proje, yeni petrol ve gaz kuyuları açılmasını ve Türkiye'den geçen mevcut boru hatlarını kullanarak Yunanistan üzerinden Avrupa'ya enerji aktarılmasını kapsamaktadır.

Avrupa Birliği, Rus enerji kaynaklarına aşırı bağımlılıktan kurtulmak için, İran enerjisini ithal etme projesini hararetle desteklemekte, ancak Washington bu projeye şiddetle karşı çıkmaktadır-bu da Ankara ile Washington arasında devam eden bir sürtüşme kaynağıdır. Bu arada Washington Türkmen petrolünün İran yoluyla Türkiye'ye getirilmesine dair her plana karşıdır.

Türkiye artık İran gazının ve petrolünün tüketiminde ve Batı'ya aktarılmasında önemli bir kavşak noktası konumundadır. ABD'nin sıkı muhalefetine rağmen Avrupa, tamamen Rus ihracatına bağımlılığa karşı söz konusu İran alternatifini memnuniyetle karşılayacaktır-bu da Washington'un hoşuna gitmeyen bir şeydir.

İran'a karşı ABD askeri saldırısı Ankara'nın menfaatlerini olumsuz etkileyecekken, Tahran'a karşı geniş kapsamlı ekonomik yaptırımlar getirme girişimleri bile Türk dış ticaretine ciddi şekilde tesir edecektir: Örneğin her yıl yaklaşık yetmiş beş bin Türk kamyonu, Orta Asya ve ötesine gitmek üzere İran'dan transit geçiş yapmaktadır.

Nükleer Sorunlar

Her ne kadar Türkiye'de İran'ın nükleer silahlarla ilgili planlarına olumlu bakılmasa da, Kürt sorunu ile kıyaslanınca, bu konu Türkiye'de çok öncelikli bir sorun değildir, hâttâ Türk ordusu için bile. Konvansiyonel silahlarda Türkiye İran'dan çok daha güçlüdür. Ayrıca aralarındaki çeşitli gerginlik kaynaklarına rağmen, iki ülke arasında yakın tarihte ciddi bir askeri kapışma mevcut değildir. Türkiye'nin temel kaygısı, İran'ın nükleer silahlarının bölgedeki güç dengesi denklemlerini nasıl etkileyeceğidir.

Olası bir ABD-İran çatışması ile ilgili olarak 2003 Haziran ayında yapılan bir kamuoyu yoklamasında, Türklerin yüzde 55'i bu konuda tarafsız kalmayı yeğlerken, yaklaşık yüzde 24'ü İran'ın safında yer almayı tercih etmektedir; Birleşik Devletler safında yer almak isteyenlerin oranı yüzde 17'inin altındadır.

Sonuç

Tarihsel olarak, Türklerin Batı'ya yakınlığının İran'ı kaygılandığı ya da rahatsız ettiği anlaşılmaktadır; son Şah bile zaman zaman Türkiye'yi Batı'nın dikkatini cezbetme konusunda bir rakip olarak algılamıştır. Bundan dolayı, görünür gelecek için, İran'ın Türkiye'ye karşı tutumu, büyük ölçüde Ankara'nın İran'a karşı Batılı stratejik politikaları ne ölçüde benimseyeceği tarafından belirlenecektir.

Türkiye ve İsrail

Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu içinde uzun bir tarihi vardır. 1492'de, Müslümanlarla birlikte Katolik İspanya'dan sürüldükleri zaman Osmanlı'ya sığınmışlardır. Esasen, Soner Çağaptay'ın dediği gibi, "Onyedinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin sayısı, dünyanın başka yerlerinde bulunan toplam Yahudi sayısından daha fazlaydı.

Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu da birçok meslek dalında Yahudi bilgi ve becerisinden faydalanmış, onlarla gelen Batılı know-how'ı imparatorluğun gelişmesi ve dönüşümünde kullanmıştır.

Yahudiler, modern Türkiye'de de baskıdan uzak bir hayat sürmüşlerdir ve İsrail'de de hayli Türk yanlısı önemli bir Türk-Yahudi topluluğu mevcuttur.

Türk düşüncesinde Arap-İsrail meselesi ile Kudüs meselesi arasında önemli bir fark vardır. Kudüs, İbrahimi dinlerin her üçü için de kutsaldır.

Müslümanların çoğu gibi, Türkler de Kudüs'te bulunan geleneksel İslami dinî mekanların tamamen İsrail kontrolü altında bulunmasından son derece rahatsızdırlar. 2000 yılında yapılan bir kamuoyu yoklamasında Türklerin yüzde 63'ü, Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın kendileri için önemli olduğunu belirtmiş, yüzde 60'ı da Filistin halkının korunmasında Türkiye'nin daha aktif bir rol oynaması gerektiğini ifade etmiştir.

Müslüman dünya hâlâ Kudüs'teki Müslüman çıkarları adına yüksek sesle konuşması için Türkiye'ye bakmaktadır.

Türk-İsrail İlişkilerinde Askeri Faktör

Türkiye'de İsrail ile yakın ilişkiler kurulmasının önde gelen savunucusu Türk Silahlı Kuvvetleridir. Radikal biçimde lâik olan ordu için İsrail, "anti-İslami" bir sembol olarak, değerli bir yüksek askeri teknoloji transferi kaynağı, ABD Kongresi'ne erişimi kolaylaştıran bir unsur ve nihayet, radikal komşulara karşı stratejik bir yıldırma kaynağı olarak önemlidir.

Çoğu Türk, İsrail devleti ile Türkiye'nin az sayıdaki Yahudi nüfusu (120.000) arasında hemen bir ayırım yapmakta, Türkiye'deki Yahudilere yüksek derecede bir tolerans ve saygı beslerken, İsrail devletine karşı yaygın bir muhabbet duymamaktadır.

Askeri işbirliği Türkiye'nin İsrail ile büyüyen ilişkilerinin en dramatik ve tartışmalı unsurunu teşkil etmektedir.

Türkiye İran, Irak ve Suriye'ye karşı Türkiye topraklarında İsrail ile ortak gizli dinleme üslerinin kurulmasını kabul etmiştir.

Türk ordusunun yirmi-beş yıllık bir zaman diliminde gerçekleşecek ve yaklaşık 150 milyar dolar tutacak büyük bir askeri modernizasyon projesine giriştiği bir zamanda gelen bu İsrail bağlantısı, Türkiye için özellikle değerliydi. İki ülkenin savunma sanayilerini bir araya getiren bu girişimde, İsrail'in gerek teknolojisi ve gerekse Türkiye'deki ciddi finansal yatırımı hayati bir rol oynamıştır.

Türkiye bir ara, olası bir Suriye-İsrail barış anlaşmasının Ankara'nın elini Şam'a karşı zayıflatacağından ve potansiyel olarak Şam'ın İsrail sınırındaki kuvvetlerini kuzeydeki Türk sınırına kaydırmasına imkân vereceğinden kaygı duyar hale gelmiştir. Türkiye ile İsrail'in Şam'a karşı ortak kısaç gücünün, Suriye'nin 1998 yılında PKK'yı desteklemekten vazgeçme ve Ankara'ya karşı izlediği düşmanca politikaları revizyondan geçirme kararına önemli ölçüde katkıda bulunduğu konusunda hiç kuşku yoktur.

Sivil İşbirliği

İki ülke arasındaki yoğun askeri işbirliğine birçok alanda sivil ilişkiler de eşlik etmiştir. Örneğin, yılda 1.85 milyar dolara ulaşan İsrail'in Türkiye turizmi, Türkiye'nin toplam turizm gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Buna ek olarak, tarım alanında özel bir uzmanlığa sâhip olan İsrail, Türk tarım sektörünün gelişimine yatırım yapmıştır.

Bugün İsrail'in ticaret ortakları listesinde Türkiye on üçüncü sırada yer alırken, Türkiye'nin ticaret ortakları listesinde İsrail dokuzuncu sırayı almaktadır. 2007 yılında Türkiye ile İsrail, Karadeniz'i Kızıl Deniz'e bağlayacak bir boru hattı inşası üzerinde geçici olarak anlaşmaya varmışlardır. Suyun altından gidecek bu boru hattı, Suriye ve Lübnan'ı bypass edecek, Rusya ve Azerbaycan'dan getireceği gaz ve petrolü Türkiye üzerinden İsrail'e iletecektir.

İsrail SSCB'nin çökmesinden sonra bu bölgeye girmek için Türkiye'yi değerli bir köprü olarak görmüş, ardından Türkiye de İsrail'in bölgeye girişini kolaylaştırmıştır.

İsrail, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'dan İsrail'in kullanabileceği enerjiyi getirme potansiyeli ile ilgilenmeye devam etmektedir. Bakü-Ceyhan petrol boru hattının tamamlanması bu yönde atılacak bir ilk adım niteliğindedir.

Robins, İsrail ile ilişkilerin gerilemesinin başlangıcını, bizzat ordu içinde birçok kişinin Türkiye'nin İsrail ile bağlarının Washington nezdinde beklenen meyveleri vermediğini düşündüğü 1996 yılı ile tarihler.

AKP'nin iktidara gelmesi ve "düşmanlık yok" ilkesine dayalı bir bölgesel politikaya sarılması, İsrail'in artık Türkiye'nin dış politikasında merkezi bir konumda olmadığı bir ilişki kaymasına yol açmıştır.

Türk-İsrail ilişkilerinin ekonomik ve teknik yönleri hâlâ güçlü olmaya devam etse de söz konusu ilişkinin stratejik yönü önemli ölçüde zayıflamıştır.

Suriye'nin refahından Türkiye'nin alacağı yeni pay, Türkiye'nin İsrail ile bağlarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Benzer şekilde, savaş sonrası Irak'ta, özellikle de İsrail'in peşmerge güçlerinin eğitime destek verdiği ve bölgeyi İran'a karşı istihbarat operasyonları için bir üs olarak kullandığı-Kürdistan'da İsrail'in yürüttüğü faaliyetler de Ankara'yı kaygılandırmaktadır.

Gerek Kudüs ve gerekse Washington, Türkiye'nin İsrail'in politikasına yönelttiği açık eleştirilerin çoğundan rahatsızlık duysa da, söz konusu başkentlerin ikisi de Türkiye'nin bölgeyle ilgili yeni planlarını tamamen tıkamamıştır. Türkiye bölgede her iki ülkenin de müttefiki olup aynı zamanda Arap ülkelerinin çoğu ve İran nezdinde itibarı olan neredeyse yegane ülkedir. Ancak İsrail zayıf veya düşmanca ilişkiler içinde olduğu Müslüman devletleri güçsüz düşürmek ve bölmek peşinde olduğu ölçüde, İsrail'in çıkarları Türkiye'nin çıkarlarıyla otomatik olarak aynı safta yer almamaktadır artık.

Sonuç

Türk-İsrail ilişkileri Orta Doğu'nun geniş diplomatik ve stratejik ilişkiler yelpazesi içinde önemli bir unsurdur. Aradaki bağlar biraz soğumuş olsa da İsrail hâlâ-bir Müslüman ülke ile geliştirmiş olduğu yegane kapsamlı ve yakın çalışma ilişkisi durumunda olan-Türkiye ile ilişkisine kayda değer bir önem vermektedir.

Ankara, Saddam'ın devrilmesinden beri Amerika Birleşik Devletleri'nin de İsrail'in de Ankara'nın terörizmle ilgili baş kaygısı olan PKK ile pek ilgilenmediklerinin farkındadır. Gerçekten de İsrail dünyadaki Kürtlerin kötü durumuna her zaman biraz gizli bir sempati göstermiş, PKK'ya karşı Ankara ile işbirliğinden kaçınmış, duruma esas itibarıyla Türkiye'nin bir iç meselesi olarak bakmıştır.

Ekonomik ve maddi alanda Türkiye-İsrail ilişkisi her iki taraf için de bir hayli avantajlıdır ve devam etmesi muhtemeldir. Askeri modernizasyon programı nedeniyle Ankara, İsrail ile oldukça güçlü bir askeri ilişkiyi çok büyük olasılıkla devam ettirecektir, iki ülke arasında stratejik işbirliği olmasa bile.

Şayet Ankara, İsrail ile askeri ilişkisini öteki bölgesel çıkarlarına fazlasıyla zarar verici bulmaya başlarsa, Türkiye'nin İsrail ile kurduğu askeri ilişkinin belirli yönlerini potansiyel olarak başka devletler-Çin, Rusya ve Avrupa Birliği gibi-devralabilir. Ancak büyük bir Orta Doğu devletinin Türk güvenliğine meydan okuması halinde, Ankara'nın stratejik düşüncesinde İsrail ile ilişkisinin önemi yeniden ağırlıklı hale gelebilir.

Türkiye ile Mısır, Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Afganistan Arasındaki İlişkiler

Mısır

Türklerle Mısırlılar arasında asırlardır süren yakın irtibata rağmen, modern Türkiye'nin Mısır ile ilişkisi hiçbir zaman samimi olmamış, düşmanlık ile soğukluk arasında gidip gelmiştir. Bu soğukluk, belirli tarihsel hoşnutsuzluklara dayalı olmaktan ziyade günümüz jeopolitik çekişmeleri gerçekliğine dayanmaktadır.

Mısır kendisini geniş boyutlu Arap davasının önde gelen hamisi ve her ne kadar böyle bir rolde giderek daha az ikna edici hale gelse de, Arap dünyasının doğal lideri olarak görmektedir.

* *Her ikisi de Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefikidir (Mısır Camp David'den sonra).*

* *Her ikisi de İsrail ile diplomatik ilişki kuran az sayıdaki Müslüman ülke arasındadır.*

* *Her ikisi de bölgesel radikalizmi bastırmaya çalışmaktadır.*

* *Her ikisinin de İran Devrimi'nden beri İran'la ilişkileri gergindir.*

Türkiye ile İsrail arasında bir güvenlik ittifakı yapılabilme potansiyeli ve AKP'nin son zamanlardaki Orta Doğu'daki bütün ülkelerle dostane ilişkiler geliştirme politikaları Türkiye-Mısır ilişkilerinin daha iyiye gitmesinin yolunu da açmıştır. Ancak bu ilişki şu anda esas itibarıyla durağan vaziyettedir; bunun başlıca sebebi de, Mısır ekonomisinin yavaş karakteri ile bu ülkedeki katı, kabız edici ve kıskanç siyasî düzendir.

Türkiye ve Suudi Arabistan

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, el-Suud'un Vahhabi kuvvetleri, ki Osmanlı'nın çok kültürlü İslam ifadelerine hasmane bir tutum takınıyorlardı, Hicaz'daki kutsal mekanların kontrolünü ele geçirdi. Sonuçta modern Türkiye'de hem Hicaz'daki Haşimi isyanının, hem de el-Suud'un Osmanlı devletine karşı giriştiği isyanın hatıraları hâlâ yaşamaktadır.

El-Suud'a karşı olan gizli husumet, 2002 yılı gibi daha yakın bir tarihte yeniden su yüzüne çıkmış; Mekke'de bir konut projesine yer açmak amacıyla tarihi bir Osmanlı-Türk Kalesi yıkılınca Türkler Suudilere ateş püskürmüşlerdir. Türk Kültür Bakanlığı "Kalenin yıkılması olayı Suudi Arabistan'da Türk mirasına yapılan en son saldırıdır, ki bu ülke geçmişte de Osmanlı evlerini, mezarlarını ve tarihi bir demiryolunu tahrip etmişti. Bu, insanlığa karşı bir suç...ve kültürel soykırımdır" demiştir. Suudiler ise buna verdikleri cevapta Türkiye'yi İslami bir devlet olarak kendi mirasını ve kimliğini lağvetmekle suçlamışlardır.

Kemalist düzen Suudi Arabistan'ın uluslararası İslami politikalarına daima kuşkuyla bakmıştır. Bireyler olarak Suudiler muhtemelen Türkiye'ye karşı kendi hükümetlerinden daha sıcak duygular beslemektedirler, ancak bu duygu pek karşılıklı sayılmaz. Türk sokak basını sık sık krallıkla ilgili dehşetli hikayelerden bahseder, el-Suud Hanedanı da Türklerden pek dinî saygı görmez. Yine de Suudiler İstanbul'u Müslüman turizm güzergahlarından biri olarak değerlendirirler.

Altını çizmek gerekir ki yaklaşık son kırk yıldır ilk defa Suudi Kralı Abdullah, 2006 yılında Türkiye'ye bir kraliyet ziyareti gerçekleştirmiştir; neredeyse kesinlik derecesinde denebilir ki bunun sebebi, Türkiye'nin Irak dâhil Orta Doğu meseleleriyle daha fazla ilgilenmesi ve duyarlılık göstermesinin takdir edilmesi idi.

Türkiye ve Afganistan

Afganistan, Türklerin Doğu dünyasına yönelik geniş jeopolitik vizyonunun çok candan bir parçasıdır ve Arap dünyasına kıyasla birçok bakımdan Türk ruhuna daha yakındır. Afganistan bugün bünyesinde kalabalık ve önemli Türki Özbek ve Türkmen azınlıkları ve genelde İngiliz emperyalizmine başkaldırırken çoğu kez yardım için Osmanlı Türkiye'si'ne bakmış olan Güney Asya bölgesindeki Müslüman yöneticileri barındırmaktadır.

Afganistan (Sovyetler Birliği'nin ardından) yeni Kemalist Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ikinci ülke olmuş, hâttâ Atatürk'ün Avrupalı emperyalistlere karşı yürüttüğü Ulusal Kurtuluş Savaşı'na yardım etmek için askeri destek göndermiştir. Gerçekten de Afgan Kralı Emanullah Han'ın (1919-29) Atatürk'le yakın bir kişisel dostluğu vardı; Emanullah Han, Atatürk'ün modernleştirici reformlarının büyük bir hayranı idi ve bunları Afganistan'da da aynen gerçekleştirmek istemişti.

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, Türkiye'nin jeopolitik manzarası aniden geniş bir şekilde Doğu'ya açılmış; Afganistan ve Pakistan, bir gecede Orta Asya'ya ve Keşmir'e açılan kapılar haline gelmiş, Türk halklarının zihninde o eski bağlar yeniden canlanmıştı.

Genişleyen bu Doğu alanı Türk siyaset tasavvuruna yeni fırsatlar ve yeni bir kafa yapısının kazanmasına yaramıştır. Türk kamuoyu, Taliban'a hiçbir sempati beslenmemesine karşın, ABD'nin Afganistan'ı işgaline karşı büyük bir tepki göstermiştir: Halkın yaklaşık üçte ikisi bölgedeki ABD askeri operasyonlarına ve ABD kuvvetlerinin Türk askeri tesislerini kullanması da dâhil olmak üzere ABD operasyonuna destek verilmesine karşı çıkmıştır.

Türk kamuoyunun aksi görüşüne rağmen Türk hükümeti, Afgan operasyonunda Birleşik Devletler'e yardım etmeyi kabul ederek Kuzey İttifakı askerlerinin güneye, Kabil'e doğru hareketine destek ve eğitim sağlamıştır.

Ayrıca Afganistan'a giden barış gücü askerlerine katkıda bulunmuş, Orta Asya'ya yönelik ABD ve NATO destek uçuşlarına hava üssünü kullanma imkanı vermiştir. Dahası Türkiye, ilk başlardaki Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nün barışı koruma operasyonuna bindörtüzyük askerle katkı sağlamıştır.

Bu ABD dışında operasyona en büyük, Müslüman ülkelerden tek katkıyı teşkil etmiştir. Ancak Türkiye 2006'da NATO'nun Kabil dışındaki operasyonlar için asker gönderme çağrısını reddetmiştir.

Daha da etkileyici olansa, Türk özel sektörünün Afganistan'daki yatırımlarıdır. Başka herhangi bir ülkeden gelenden daha büyük olan yatırım miktarı 2006 başları itibariyle yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye, uzun vadeli bir bakışla kendisini Afganistan'a mutlaka yardım etmek zorunda hisseden ve bu ülkenin refahında kalıcı menfaati olan az sayıdaki bölge ülkesinden biridir. Her ne kadar Peştun nüfus arasında bulunan Taliban yanlısı unsurlar, Türkiye'nin, ABD çıkarlarını kollayan bir paravan olmasından kuşkulansalar da, her iki tarafta da duygusal bağlar gücünü korumaktadır.

Türkiye ve Avrasya

Sovyetler Birliği artık ölmüştür ve daha önemlisi, Türkiye artık Rusya ile ortak bir sınır bile paylaşmamaktadır. Bugün Türkiye'ye karşı Rus askeri saldırganlığı neredeyse akla gelmez durumdadır. Azerbaycan ve Orta Asya gibi, SSCB'nin Türki Müslümanlarının büyük çoğunluğu 1991'de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Türkiye jeopolitik seçeneklerini yeniden şekillendirmekte ve bu bağlamda Rusya Türkiye'ye iktisadi, siyasî ve askeri alanlarda bir ortak olarak önemli fırsatlar sunmaktadır.

Yine de realite şudur ki, Türkiye'nin eski Rus ve Sovyet imparatorluklarının Müslüman (büyük ölçüde Türki) halklarıyla olan tarihsel ve etnik ilişkileri hiçbir zaman Moskova için potansiyel bir kaygı olmaktan tamamen çıkmayacaktır. O kadar ki Moskova ile Ankara, bu halklar üzerinde etki bakımından âdeta zıt kutupları temsil etmektedirler. Bugün, hâlâ Rusya Federasyonu içinde kalmış olan Müslümanlar-Volga ve Kırım Türki Tatarları, Çeçenler ve Kuzey Kafkasya'daki öteki halklar-daha fazla özerklik veya Moskova'dan bağımsızlık istemektedirler ve asırlardır kendilerine yardım etmesi için yüzlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir. Fakat Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Türk dünyasının kapılarının yeniden açılmasıyla başlayan kısa bir aşırı coşku döneminin ardından, Türkiye'nin bu Müslüman halklarla ilişkisi, Ankara için biraz hayal kırıklığına uğraticı olmuştur. Aynı zamanda, Türkiye'nin Rusya ile yakın ilişkilerden elde ettiği çıkarlar katlanarak artmıştır.

Bu istikamet değişimi en çarpıcı şekilde, iki yüz yılı aşkın bir süredir Kafkaslar'da bağımsızlık için mücadele eden Çeçenlerin durumunda kendini göstermektedir. Çeçenler İslami kimliklerine derinden bağlıdırlar. Türki olmasalar da, Türkiye'de, asırlar süren Rus baskısından kaçanların oluşturduğu, hatırı sayılır bir Çeçen diasporası vardır. Çeçenler, davalarının sesini duyurmak için 1990'larda Türk topraklarında birkaç uçak kaçırma olayına karıştılar. Geçmişte Ankara zaman zaman Çeçenler'e destek verdiğinde, Moskova da açık şekilde Türkiye'nin Kürtleri'ne aynı şeyi yapardı.

Bugün Türk-Rus ilişkilerinde güçlü bir ekonomik tamamlayıcılık da ortaya çıkmış bulunmaktadır. Moskova dünyada Almanya'dan sonra Türk mallarının en büyük ikinci ithalatçısıdır, Türkiye de Rusya'da inşaat alanında 6 ila 12 milyar dolarlık yatırım yapmıştır.

Ayrıca Türkiye'ye giden Rus turistlerin sayısı, Almanya'dan gelen turistlerin sayısı ile yarışmaktadır; 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Rus sayısı 1.7 milyonu bulmuştur, İstanbul sokakları ve sahil kasabalarının plajları dâhil her yerde Ruslara rastlamak mümkündür.

Önemle vurgulanmalıdır ki, Karadeniz'in altından geçen Mavi Akım yoluyla Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı büyük çaplı doğal gaz ithalatı-ki bu, Türkiye'nin doğal gaz ithalatının en azından yüzde 70'ini teşkil etmektedir-iki ülke arasında uzun süreli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Esasen Rusya, mevcut Mavi Akım boru hattını Türkiye'den güneyde İsrail'e kadar uzatmak istemektedir.

Önümüzdeki on yılda Türkiye'nin gerek Rusya ve gerekse Orta Doğu ile olan bağları muhakkak ki daha da yoğunlaşacak, bu da Türk bakış açısının çekim merkezini daha çok Doğu'ya kaydıracaktır.

1990'ların ortalarında Türkiye, Rusya'dan silâh, mühimmat ve helikopter satın alan ilk NATO ülkesi olmuştur; çünkü Batılı ülkeler, Kürt isyancılara karşı kullanabileceği gerekçesiyle Türkiye'ye silâh satmayı reddetmişlerdir. Ayrıca Rusya, Türkiye'nin askeri modernizasyon projesi ihalesine katılmayı da planlamaktadır.

Bir Türk diplomat, Ankara'nın Moskova ile sürdürdüğü düzenli siyasî diyalogu Dışişleri Bakanlığı'nın herhangi bir ülke ile sürdürdüğü "en düzenli ve kapsamlı" diyalog olarak nitelendirmektedir. Moskova ve Ankara, Güney Kafkaslar'daki ABD politikalarının istikrarı bozucu olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar ve bölgede statükonun korunmasından yanadırlar. Ankara ABD'nin Gürcistan'ı NATO'ya çekme planlarını Rusya'ya karşı gereksiz yere kışkırtıcı bir eylem olarak görme eğilimindedir; aynı zamanda Abhazya ve Acaristan'dan gelmiş kendi Gürcü azınlıklar diasporası bu grupların Gürcistan'dan ayrılmasına sempatik bakmaktadır.

Moskova bu arada, şüphesiz kısmen Türkiye'nin tarihi ABD yanlısı yöneliminden sapmasından duyduğu memnuniyetin ifadesi olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişini desteklediğini açıkça ilan etmiş; Kıbrıs sorununda da Türkiye'nin pozisyonunu desteklemeye uğraşmıştır. Buna karşılık Türkiye de Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesine yardımcı olmayı kabul etmiştir, ki bu da Rus-Türk ticaretini daha da artıracak bir olgudur.

Rus kamuoyunun Türkiye'ye bakışı oldukça olumludur. 2005 yılında Rusya'da yapılan bir kamuoyu yoklamasında, Rusların yüzde 71'i Türkiye'ye karşı pozitif bir tavır takınmıştır. Yüzde 51'i Türkiye'yi güvenilir bir ticari ve ekonomik ortak, yüzde 16'sı bir kardeş ülke olarak görürken, sâdece yüzde 3'ü düşman bir ülke ve muhtemel bir rakip olarak görmüştür.

Türk Düşüncesinde Kafkaslar ve Orta Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Türkiye'de başlamış bir erken aşırı heyecan dalgası Türkleri yeni bir "*Türk yüzyılı*"nın hakimleri olabileceklerine inandırmıştı. O dönemde, zamanın Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Türkiye'nin Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan yeni bir Türk dünyasının başını çekebileceğini ilan etmişti.

Fakat bağra basılan Pan-Türki vizyon bir dizi nedenden dolayı asla ciddi olarak başarılamadı. Birincisi, Türkiye, çoğunluğu Türk olan yeni cumhuriyetlerin gelişmesinde ve finanse edilmesinde ciddi rol oynayabilecek ekonomik ağırlık ve altyapıdan yoksundu. İkincisi, taktiksel ve psikolojik olarak, Türkiye başlangıçta biraz küçümser biçimde bu cumhuriyetlere karşı yeni bir "büyük birader" gibi davrandı, aslında bu cumhuriyetler bâzı açılardan Türkiye'den daha gelişmişti. Son olarak üçüncüsü, bu yeni devletlerin otokratik liderlerinin olağanüstü huysuz, paranoyak ve güvenilmez olduğu ortaya çıktı. Meselâ

Özbekistan'ın İslam Kerimov'u, en küçük bir iç muhalefet belirtisine kafasını özellikle takmış durumdadır; hâttâ Türkiye'yi kendisini devirmek için hem lâik, hem de İslamcı güçleri desteklemekle suçlamış, bu durum iki ülkenin eğitim alanında sâhip olduğu yakın ilişkileri koparmış ve Türkiye'deki bütün Özbek öğrencilerin geri çağrılmasıyla sonuçlanmıştır.

Washington da başlangıçta, özellikle de 11 Eylül'den sonra Terörizmle Küresel Savaş için kumanda ettiği geniş işbirliği çağrısı sırasında, Rusya'nın kaybı pahasına Orta Asya'da ciddi stratejik kazanımlar elde etmiştir; o koşullar altında Moskova, Washington'un bölgede edindiği yeni stratejik tutunma noktasına isteksizce boyun eğmiştir. Fakat Washington'un Rusya'yı eski Sovyetler Briliği'nin güney bölgelerinden kalıcı olarak çıkarma kararlılığı, Moskova'nın sert tepkisini çekti.

Orta Asya liderlerinin otokratik tabiatı da, özellikle söz konusu liderler Washington'un, öteki şeyler yanında, Moskova'nın etkisini zayıflatabilmek için tasarlanan demokratikleşme kampanyalarıyla kendi ülkelerini de istikrarsızlaştırabileceğinden korktukları için, giderek daha fazla biçimde Orta Asya ülkelerini Rus yörüngesinde tutma çabasındaki Moskova'nın işini kolaylaştırdı.

Orta Asyalı Türki cumhuriyetlerle ilişkilerinin soğumasıyla Türkiye de farkına vardı ki Rusya ile kuracağı ekonomik ve stratejik ilişkilerden edineceği kazanç, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi, küçük, bağımsızlığına yeni kavuşmuş cumhuriyetlerle kuracağı, çabucak elden kaçabilecek herhangi bir ilişkiden elde edeceği kazancı kat kat aşırıyordu.

Sorunun özü Orta Asya cumhuriyetlerinin yönelim ve karakterlerinin netleşmemiş doğasında yatmaktadır. Fakat demokratikleşme ile birlikte Pan-Türki kimlikler büyüyebilir. Şayet günün birinde bu eski Sovyet cumhuriyetlerine daha demokratik bir yönetim hâkim olursa, Ankara ile ilişkileri de muhtemelen iyileşecektir.

Her ne kadar Moskova, Washington'a ve hâttâ Avrupa Birliği'ne hiçbir zaman tam bir alternatif olamasa da, Türkiye'nin yeni ve giderek karmaşıklaşan dış politika yapısında hızla güçlü bir doğuya dönük sütun sağlamaktadır.

Kafkaslar

Türkiye'nin genel olarak Kafkaslar ve Orta Asya ile ilişkilerinde en büyük gücü, okullar ve üniversiteler kurması, askeri personele talim ve üniversite eğitimi sağlaması, yeni enerji boru hatları inşa etmesi ve bölgeye Türkiye'ye dair yakın bir farkındalık ve Anadolu Türkçesiyle ilgili bilgi getirmiş olmasıdır. Meselâ Türk Avrasya TV, uydu aracılığıyla Kafkaslar ve Orta Asya'da yayın yapmakta, Türkiye ile ilgili bilginin bölgede yayılmasına büyük katkı sağlamaktadır, buna Anadolu Türkçesine aşinalık kazanmak da dahildir. Bugün artık Türk ziyaretçiler, seyahat, okul ve/veya medya kanalıyla öğrenilmiş Anadolu Türkçesini konuşan, çok iyi konuşmasa da en azından anlayan kişilerle daha sık karşılaşmaktadır.

Azerbaycan

Türkiye'nin Kafkaslar'daki en önemli ilişkisi Azerbaycan iledir. Nüfusunun çoğunluğunun Şii olmasına rağmen ülke dil ve kültür açısından Türkiye'ye çok yakındır. İki ülke, 1990'ların başlarında Pan-Türkçü zihniyetli Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey zamanında doruğa çıkmış ve 1992'de Elçibey'in devrilmesine kadar sürmüş, aşırı coşkulu bir Pan-Türkçü aşamadan geçmiştir. O zamandan sonra Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin özü, kültürel alandan ekonomik alana-özellikle enerji konusuna ve iki ülkeyi ayrılmaz biçimde birbirine bağlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattına-kaymıştır.

Azerbaycan'da Türkiye'nin rolü, aynı şekilde askeri alanda da önemlidir. Ferit İsmailzade bu konuda "*Türk askeri uzmanları Azeri subayları hem Bakü'de hem de Türkiye'de eğitmişler, modern bir ordu yapısının geliştirilmesi konusunda askeri uzmanlık sağlamışlardır. Yüzlerce Azeri subay Türk askeri okullarından mezun olmuş ve 1999'dan*

itibaren Azeri askerler, Türk kumandası altında Kosova ve Afganistan'da barış gücü görevlerine katılmışlardır” diye yazmaktadır.

Batılı altyapı yatırımlarından kısmen doğrudan istifade eden Türk müteahhitleri de bu ülkede bir hayli aktif durumdadırlar.

Bakü düzenli ve kalabalık uçuşlar yoluyla birçok Türk şehriyle bağlantı halindedir.

Eğitilmiş Azerilerin çoğu bugün gayet iyi bir Anadolu Türkçesi konuşmakta ve Türk elektronik ve basılı medyasına kolayca erişmenin tadını çıkarmaktadır. Hassas bir alan olan Türk-Ermeni-Azeri ilişkilerinde, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine dayalı politika çabası, Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi arayışına kadar uzanmıştır. Ancak ihtilafli Dağlık Karabağ bölgesi için Azerbaycan ile Ermenistan arasında yapılan savaştan Ermenistan'ın galip çıkması, Ankara ile Bakü'nün ihtilafa konu Azeri topraklarını işgali nedeniyle Erivan'a karşı ticaret ambargosu uygulamasına sebep olmuştur.

Bu sürtüşmeye rağmen, Türkiye ile Ermenistan arasında kayda değer bir gri ticaret cereyan etmekte, havayolu iki ülkeyi birbirine bağlamaktadır.

Ancak Birleşik Devletler'deki ve Avrupa'daki kalabalık Ermeni diasporası, Washington'un Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde Ermeni soykırımı işlendiği gerekçesiyle Türkiye'yi kınayan parlamento kararı alması için gece gündüz çalışmaktadır; bu baskılar ise sâdece Erivan ile Ankara arasında iki tarafın da arzu ettiği yakınlaşmayı zorlaştırmaktadır.

Gürcistan

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşmasına çok sevinmiş, iki ülke arasında hızla sıcak ilişkiler kurulmuştur. Yine de beklentilerin aksine, Türkiye'nin Türki bir ülke olmayan Gürcistan'la ticareti, görece ılımlı düzeylerde kalmıştır.

2002 yılında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında, Tiflis yakınlarında bulunan Marneuli hava üssünün modernizasyonu konusunda Türkiye'nin yardımını da içeren bir bölgesel güvenlik anlaşması imzalanmıştır. Türkiye, Azerbaycan'da olduğu gibi, Gürcistan'da da Birleşik Askeri Akademi'nin kurulmasına ve personel yönünden donanımına yardım etmiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını korumak için Ankara'nın Gürcistan ve Azerbaycan ile işbirliğine gitmesiyle birlikte, Moskova dışarı atılmış olmaktadır. Moskova'nın desteklediği, Gürcistan'ın Abhazya bölgesindeki ayrılıkçılık sorunu yüzünden Türkiye kısmen Tiflis ile Moskova arasında kalmıştır.

Her ne kadar Batı, Gürcistan'ın NATO'ya girişinin kolaylaştırılması bağlamında Türkiye'nin anahtar bir rol oynamasını arzu etse de Türkiye, Moskova'yı kendisinden daha da uzaklaştırmaktan çekinmiş ve ayrılıkçı Abaza meselesinde Tiflis'in arzu ettiğinden daha tarafsız bir tutum sergilemiştir.

Orta Asya

Eski Sovyetler Birliği'nin beş Orta Asya cumhuriyetinden dördü, etnik olarak Türk kökenlidir: Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan. Genelde AKP, Orta Asya'ya kendisinden önceki İslamcı Refah Partisi'nden çok daha fazla ilgi göstermektedir. Bunun bir nedeni, daha önceleri milliyetçi görüşe sâhip MHP'nin güçlü olduğu İç Anadolu bölgesinden AKP'nin büyük bir seçmen desteği almış olmasıdır; milliyetçiler Türkiye'nin Orta Asya ile yakın ilişkiler kurmasını hararetle desteklemektedirler.

Türkmenistan

Türkmenistan ile Türkiye'nin ilişkileri büyük oranda potansiyel enerji bağlarına dayalıdır. Avrupa'ya Türkmen gazı taşıyacak boru hatlarının geleceğinin ne olacağı bugün altı güç arasında yoğun rekabet konusudur: Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği,

İran, Türkiye ve Çin. Bu devletlerin belli başlı jeopolitik çıkarları, bu senaryolardan her birinin sonucuna büyük oranda bağlıdır. Türkiye en az kaybedecek olan ülke konumundadır.

Ankara aynı zamanda Aşkabat'ta bir askeri akademi de inşa etmiş ve personel ile donatmıştır.

2006 sonlarında Niyazov'un ölümü ve iktidarın Gurbanguli Berdimuhamedov rejimi tarafından devralınmasıyla, Türkmenistan'ın dış dünya ile ilişkilerinin daha rasyonel hale gelmeye başladığı yönünde bazı işaretler mevcut olduğundan Türkiye'nin bu ülkeyle ilişkilerinin de iyileşmesi beklenir.

Özbekistan

Türkiye'nin Özbekistan ile bağları da İslam Kerimov'un güvenlik paranoyası yüzünden benzer şekilde kısıtlı düzeyde kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Orta Asya ile ilgili Türk heveslerinin ortaya çıkmasıyla Kerimov, kendisini Orta Asya'nın liderliği ihtirasına kaptırınca, Türkiye'yi potansiyel bir rakip olarak gördü.

Dahası, Türkiye'ye gönderilen çok sayıda Özbek öğrenci demokratik değerlerden etkilendi ve bunların çoğu Kerimov rejimine karşı tavır aldı. Özbekistan'da ayrıca çoğunluğu Fethullah Gülen hareketi ile irtibatlı birçok okul da açılmıştı. Daha önce de belirtildiği gibi Kerimov, sonradan Türkiye'yi kendisine komplo düzenlemekle suçladı, gönderdiği öğrencileri geri çağırdı ve Türk okullarını da ülkeden dışarı çıkardı.

Fakat 2006'dan itibaren ABD-Özbek ilişkilerinin gerilemesi ve Türkiye ile ilişkilerin de soğumasıyla, Kerimov bir kere daha güvenlik bağımlılığını Moskova'ya doğru yönlendirmeye başlamıştır.

Kazakistan

Bütün Orta Asya cumhuriyetleri içinde, Türkiye'nin en büyük karşılıklı ticareti Kazakistan'ladır ve 2004 yılında 797.8 milyon dolara ulaşmıştır. Her ne kadar 2006 yılında Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına iletmek üzere Hazar Denizi'nden petrol geçirme görüşmeleri yapılmışsa da, daha sonra, 2007 yılında Kazakistan'ın enerjisini sadece Rusya üzerinden ihraç edeceğini taahhüt etmesiyle bu plân çökmüştür. Eğitim alanında ise Türkiye, Şimkent'teki Kazak-Türk Üniversitesi'ni kurmuştur.

Kırgızistan

Türkiye'nin Orta Asya'daki belki de en samimi ilişkisi, Kırgızistan'la kurduğu ilişkidir. Türkiye bu ülkede oldukça popüler ve rekabetçi birçok lise açmış, ayrıca Kırgızistan'a askeri eğitim de sağlamıştır. Bu arada öğretimin bedava olduğu Kırgız-Türk Manas Üniversitesi'ni de kurmuştur. Buna ek olarak, bugün Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde okuyan binden fazla Kırgız öğrenci bulunmaktadır.

Çin

Rusya'dan sonra, Türkiye'nin önemli ve büyüyen bir ilişki kurduğu ikinci büyük güç Çin'dir. Çeşitli yollarla hızla gelişen bu ilişkide, tek sürtüşme kaynağı, Çin'in batı bölgesi Sincan'da yaşayan on milyon Uygur Türkü'nün baskı altında olmasıdır.

Türkiye'deki Türk milliyetçileri uzun zamandır Uygurların kaderinden endişe duymaktadırlar. Çeşitli Türk hükümetleri de bir yanda Çin ile iyi ilişkiler kurma arzusu, öte yanda Sincan'daki Türki kardeşleriyle ilgili endişeler arasında hırpalanmışlardır. Sonunda çoğu hükümet, Rusya ile olan ilişkilerinde yaptıkları hesaba paralel biçimde, üzülmeye de olsa Uygur davasından vazgeçme pahasına Çin'le iyi ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Burum, jeopolitik vizyonunu giderek daha çok doğuya çeviren AKP için daha da doğrudur.

Rusya gibi, Pekin de Türkiye'nin AB üyeliği çabalarında başarılı olması umudunu dile getirmiştir. Stratejik terimlerle ifade edilirse Çin, Avrasya devletleri, özellikle de Türkiye üzerinde ABD'nin stratejik etkisinin azalmasını hiç tartışmasız şekilde arzu etmektedir.

Bu arada Türkiye, anti-ABD stratejik pozisyonu benimsemiş önemli bir Rusya-Çin-Orta Asya bloku olan Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılmak istemektedir. Çin bugün

Türkiye'nin giderek farklılaşan dış politikasında Rusya'nın yanı sıra yeni ve önemli bir başka stratejik sütunu temsil etmektedir.

Balkan Müslümanları

1990'ların başındaki Bosna krizi, üç kritik noktadan ötürü Türkiye için hâlâ önemini korumaktadır: Birincisi, Türkiye Balkanlarda bir Müslüman azınlığa de facto destek vermiştir; ikincisi, kriz başlarda Türklerin Batı ve ABD politikalarından, kurumlarından, Türk beklentilerini veya gereksinimlerini karşılamayan “çözümler”den dolayı hayal kırıklığı yaşamasına sebep olmuştur; ve nihayet üçüncüsü, Türkiye’de hükümetin Batılı politikalara karşı zayıf ve ihtiyatlı itaatine karşı iç siyasî yelpazenin her kanadından güçlü bir tepkinin yükselmesine sebebiyet vermiştir.

Son tahlilde realite şudur ki Balkan Müslümanları, Balkan Hıristiyan güçlerine karşı kendilerinin tarihsel Müslüman koruyucuları olarak uzun zamandır Türkiye’ye bakmışlardır ve bakmaya da devam etmektedirler.

Bu durum bugünkü seküler Türkiye için ne kadar uygunsuz olursa olsun, geçmişin reddedilemez dinî mirasını göstermektedir. Türkiye’de Osmanlı zamanından kalma geniş bir Bosnalı (Boşnak) ve Kosovalı topluluk mevcuttur, bu grup Bosna ve Kosova davasına doğal olarak sempatik bakmakta, böylece Türkiye’nin Balkan politikalarına dahili bir unsur eklemektedir.

Sonuç

Uzun, tarafgir, zorlu bir dönem olan Avrupa Birliği’ne giriş sürecinin başarısızlığı dikkate alınınca, Türkiye bilinçli olarak Avrasya ve Orta Doğu’ya yönelik alternatif bir jeostratejik strateji geliştirmektedir.

Her ne kadar Türkiye Avrupa ve Birleşik Devletler ile olan önemli ekonomik ve stratejik bağlarını hiçbir zaman kesmeyecekse de, bugün kendi stratejik yönelimini çeşitlendirmeye imkân verecek anlamlı alternatiflere sahiptir. Bu gerçeklikler, Türkiye’deki bütün bir siyaset camiası için apaçık olup, yalnızca AKP düşüncesinin ürünü değildir.

Türkiye ve Avrupa

Bugün Avrupa Birliği ülkelerinde, 1.3 milyonu buldukları ülkenin vatandaşı olmak üzere, toplam 3.8 milyon Türk yaşamaktadır. Bunların ezici bir çoğunluğu Almanya’da bulunmakta (2.6 milyon), bu ülkeyi Fransa (370.000), Hollanda (270.000) Avusturya (200.000), Belçika (110.000) ve İngiltere (70.000) izlemektedir. Geri kalanların çoğu Danimarka ve İsveç’tedir.

Bugün, Terörizmle Küresel Savaş ve terörist faaliyetlerin Orta Doğu’nun ötesine yayılması ile birlikte, Avrupa’ya Müslüman göçü konusundaki endişeler sürekli artmaktadır. Müslümanlar arasında, özellikle de göçmen Müslümanlar arasında-etnik veya ulusal kimlikten ayrı olarak-yeni bir “Müslüman kimliği” duygusunun yaygınlaşmasıyla bu durum daha da belirginlik kazanmaktadır.

Realite şudur ki Türkler, “yabancı diyarlarda” (gurbette) kendi topluluklarını korumaya gayet iyi hizmet etmiş çeşitli ve sağlam lokal kurumlar ve bağlantılar oluşturmuşlardır.

Avrupa’da yaşayan Türk kökenli bir sosyolog olan Ural Manço “Bu nüfus, yerel dernekler ve yerel camilerden Avrupa çapındaki federasyonlara varıncaya kadar gerçek anlamda bir göçmen teşkilatları ağı oluşturmak suretiyle, Türkiye’deki bütün sosyal, siyasal, dinî ve etnik bölünmelerin hepsini birden Avrupa’da yeniden yarattı” diye yazmaktadır.

Avrupa’daki Türk göçmen teşkilatlarının belki de en büyüğü ve en iyi organize olanı İslamcı Millî Görüş hareketidir; bu hareket de, diğer birçok İslamcı hareket gibi, Avrupa’nın her yerinde sosyal, kültürel, dinî, eğitsel ve ticari hizmetler vermektedir. Millî Görüş’ün çeşitli Avrupa kentlerinde, uzun ömürlü Erbakan hareketiyle yakın ilişkisi olan yüzlerce şubesi olduğu belirtilmektedir.

Açıktır ki Millî Görüş'ün fikirleri, Avrupalılar tarafından olumsuz karşılanmakta ve 11 Eylül'den sonra, grubun kendisi de potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak görülmekte, Avrupa'daki diğer birçok Müslüman teşkilat gibi bu gruba da kuşkuyla bakılmaktadır.

Ancak Avrupa'daki genç nesil Türkler, giderek artan bir hızla hareketin görüşlerini paylaşmamaktadırlar, hareketin kendisi de evrilmekte ve ülkeden ülkeye ciddi farklılık göstermektedir.

Millî Görüş her ne kadar Türk lâik düzeni tarafından açıkça aforoz edilmiş olsa da, şimdiye kadar bir şiddet eylemine karışmış veya bunu savunmuş görünmemektedir.

Ne yazık ki Türklerin Avrupa Birliği'nde biraz olumsuz bir imajı vardır, herhangi bir sosyopatik davranışlarından dolayı değil, İslam'a ilişkin olumsuz Batılı imajı yansıttıkları veya yansıtır göründükleri için. Türkler başörtüsü veya namus cinayetleri yoluyla kadınlarına baskı yapan, dinî eğitim dışında eğitimle ilgilenmeyen ve sosyal refah programlarına bağımlı yaşayan insanlar olarak görülmektedirler.

Buna rağmen her yıl AB ülkelerinden 6 milyon dolayında turist Türkiye'yi ziyaret etmektedir, ki bu da Avrupa'dakilere kıyasla Türkiye'deki daha "gelişmiş" Türkler hakkında olumlu izlenimler yaratmakta ve Türkiye'nin Avrupa'daki yüzünün "normalleşmesi"ne yardım etmektedir.

Her yeni nesille, Avrupa'da yaşayan Türkler giderek daha eğitilmiş, daha profesyonel yeteneklere sâhip ve Avrupalı hayata daha entegre olmuş hale gelmektedirler. Üstelik kendi paralel Türk kimliklerini büsbütün ortadan kaldırmayan, ama onu tamamlayan net bir Avrupalı kimliği geliştirmektedirler.

Türk hükümeti Avrupa'daki Türk toplumunu desteklemeye bir hayli isteklidir, onları ilerde Türkiye'nin Avrupa'ya ve Avrupa Birliği'ne entegrasyonuna destek verecek sağlam pozitif sözcüleri, ekonomik ve entelektüel seçkinler topluluğunun çekirdeği olarak görmektedir.

Her ne kadar 2007 itibarıyla Türklerin Avrupa Birliği'ne hızlı bir şekilde girme olasılığı pek parlak görünmüyorsa da, zamanlar ve koşullar hızla değişebilir. Bundan bir on yıl kadar sonra, çok kültürlülüğün acımasız saldırısı altında ciddi bir kimlik krizini zâten yaşamış bir Avrupa'ya, Türkiye'nin üyeliği çok daha az göz korkutucu görünebilir.

ABD Alman Marshall Fonu'nun Türkiye'de 2007 ortasında yaptığı bir araştırmada, Türkler arasında AB üyeliğine destek nüfusun yarısından aşağıya, yüzde 40 seviyesine düşmüştür. Oysa 2006'da bu destek yüzde 54 idi.

Şayet Müslüman dünya ile ABD'nin askeri kapışmaları artar, terörizm Batı'da kayda değer oranda yükselir veya bütün bir Orta Doğu bölgesi daha derin bir kaosa sürüklenecek olursa, Türkiye'nin AB üyeliği başvurusu, Orta Doğu olaylarından ne kadar ilgisiz olursa olsun, tartışmasız biçimde bundan olumsuz etkilenecek ve Türkiye'yi ABD'ye doğru değil, ama Orta Doğu ve Avrasya alternatifine doğru daha da sürükleyecektir.

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri

Türkiye'nin 1952'de NATO'ya kabulü, hiç kuşkusuz, bu ülkeyi Batı sistemine ve kurumsal yapılarına daha derinden dâhil eden, olağanüstü bir stratejik kazanımdır. Bu adımla Türkiye, fiilen tam bir "Batılı ülke" haline gelmiştir.

En başta, 1958'de Bağdat Paketi'nin çökmesi, Türkiye için önemli problemleri beraberinde getirmişti, çünkü Bağdat Paketi'nin ardından kurulan CENTO'nun hiçbir Arap üyesi yoktu, sağladığı imkanlar zayıftı ve Arap dünyasındaki Sovyet yanlısı faaliyetler hakkında Türkiye'nin taşıdığı endişeleri gidermekten uzaktı. Daha önemlisi, Türkiye diplomatik olarak izole edilmişti. Örneğin, bu dönem boyunca hayati önem taşıyan Kıbrıs uyuşmazlığı konusunda Arap dünyası sürekli olarak, Müslüman Türkiye yerine Hıristiyan Yunanistan'a destek vermişti, ki bu, Ankara'nın sıkı biçimde Batı yanlısı safta yer almasının neden olduğu bedelin çarpıcı bir göstergesiydi.

1963 Küba Füze Krizi Ankara'da, SSCB ile istenmedik bir savaşın içine sürüklenme potansiyeli konusunda ciddi derecede kaygı uyandırmıştır. Ankara için en sıkıntı verici olansa, Sovyetler'in Küba'daki füzelerini çekmesi karşılığında, Birleşik Devletler'in de Türkiye'deki Jüpiter füzelerini çekmeye istekli olmasıydı. Her ne kadar modası geçmiş şeyler olsa da, Jüpiter füzelerinin çekilmesinin Ankara için sembolik bir anlamı vardı: Türkiye'ye danışılmadan füzelerin çekilmesi, bir büyük güç olarak Washington'un çıkarlarının Türk millî çıkarlarının nasıl üstüne çıkabileceğinin ve nitekim çıktığının göstergesi olmuştu. Bu olay Ankara'da ciddi bir şoka sebep olmuş ve bir dereceye kadar ittifakın niteliğinin ve ülkenin Birleşik Devletler'le ilişkisinin gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Ardından, 1964'te meydana gelen, kötü şöhreti ile ünlü "Johnson mektubu" olayı ve Kıbrıs konusundaki kriz, ABD ile ittifakın değeri konusunda yeni bâzı şüpheler ortaya çıkarmıştır. Mektupta ABD Başkanı Lyndon Johnson, şayet Kıbrıs konusunda uyguladığı politikalar Ankara'yı Yunanistan ve hâttâ SSCB ile çatışmaya sürükleyecek olursa, NATO desteğine güvenmemesi gerektiği konusunda Ankara'yı uyarmıştır.

Esasen, bu kriz Ankara ile Moskova arasında çarpıcı bir yeni yakınlaşma dönemini başlatmıştır, öyle ki 1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye, Sovyet Üçüncü Dünya yardımlarının en büyük alıcısı durumuna gelmiştir. Ayrıca, Moskova Kıbrıs konusunda Yunanistan yanlısı tutumundan büyük oranda uzaklaşmış ve Türkiye'ye daha sempatik yaklaşmaya başlamıştır.

1972'de türkiye, ABD'nin afyon üretiminin tamamen yasaklanması yönündeki baskılarından rahatsız olmuştur; Türkiye'nin önem taşıyan ilaç sanayisi için tamamen yasal ve denetlenen bir üretim süreci işliyordu ve bu, Türk hükümet bütçesinin bir gelir kaynağıydı.

Ankara 1974'te Kıbrıslı Türklerin statüsünü korumak amacıyla Kıbrıs'ı işgal edince, Yunan lobisi ABD Kongresi'ni Ankara Atina ile uzlaşmaya râzı oluncaya kadar Türkiye'ye yönelik bütün ABD askeri malzeme satışlarını ve yardımını durdurmaya ikna etmiştir. ABD silâh ambargosu üç yıl boyunca devam etmiştir.

Ne var ki, Türk-Sovyet ilişkilerinde 1970'lerde gözlenen yakınlık, Sovyetlerin 1980'de Afganistan'ı işgal etmesiyle bozulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri bu dönemde Türkiye'ye yardımı arttırmış, üslerini de yeniden normal düzeyde kullanmaya başlamıştır; Türkiye'ye yönelik ABD askeri yardımı 1984'te 715 milyon dolarla zirve yapmıştır.

1991 Körfez Savaşı, ki Ankara için bir felakettir, Washington'la yeni bir sürtüşme dönemi başlatmış, bu süreç öteden beri Türk-Amerikan ilişkisinin altında yatan gerilim kaynaklarını hızla su yüzüne çıkarmıştır. Savaş, Ankara için bir Kürt mülteci krizi yaratmış ve Türkiye'yi çok büyük hayal kırıklığına uğratan bir olay olarak bugüne kadar genişleyip derinleşerek gelen, Irak Kürtlerinin de facto özerkliği sürecini başlatmıştır. Her ne kadar 1999 yılında, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye tarafından takip edilerek Kenya'da gösterişli biçimde yakalanmasında Amerika Birleşik Devletleri bir hayli yardımcı olmuşsa da, Türkiye'de ABD'nin Kürtler hakkındaki niyetleri konusundaki kuşkular ortadan kalkmamıştır.

İkili ilişkiler, 2003'te Türk parlamentosunun, Irak'ın işgali için Türk topraklarının Amerika Birleşik Devletleri tarafından kullanılmasına izin vermeyen kararıyla büyük bir şoka uğramıştır.

Washington ile ilişkiler bozuldukça, Birleşik Devletler'deki yeni muhafazakâr basın "Türkiye'yi kim kaybetti?" sorusunu soran bir dizi makale yayımlayarak, duygusal bir anti-Amerikan çılgınlığı olarak gördükleri bu durumdan Türkiye ve AKP'yi suçlamışlardır. Örneğin 2004 yılında, Irak'taki Türk Özel Kuvvetleri'nden bir timin, Kürt aktivistlere karşı bir suikast peşinde olduğu kuşkusuyla, ABD Özel Kuvvetleri tarafından tutuklanıp kötü muamele görmesi, Türk milliyetçi öfkesinde bir patlamaya yol açmıştır.

Bunun sonucu olarak, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri bütün zamanların en düşük seviyesine doğru yol almıştır.

Alman Marshall Fonu tarafından 2004'te Türkiye'de yapılan bir kamuoyu araştırması, her üç Türk'ten birinin Irak'ta ABD işgal güçlerine karşı girişilen suikast saldırılarını haklı bulduğu ve halkın yüzde 67'sinin Bush yönetimine karşı olumsuz düşündüğü-ki bu, araştırma yapılan Batılı ülkeler içinde en yüksek orandır-sonucuna ulaşmıştır.

2006 yazında, Pew Research araştırması da benzer şekilde Türklerin yalnızca yüzde 12'sinin, ABD politikalarını onayladığını göstermiştir; 2007 ortalarında yapılan ikinci bir araştırma Türklerin yalnızca yüzde 9'unun Amerika Birleşik Devletleri hakkında olumlu bir görüşe sâhip olduğunu göstermiştir ki, Filistinlilerde bile bu oran yüzde 13'tür.

Sonuç olarak, birçok Türk milliyetçisi İslamcı köklerden gelen AKP'yi, ironik biçimde, ABD iktidarının bir aracı olarak algılamaktadır.

Dahası, çok sayıda Türk, aynı zamanda ABD'nin Kürtlere ve hâttâ PKK'ya destek sağlamak suretiyle Türkiye'yi zayıflatmaya çalıştığına inanmaktadır.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'da, en azından prensipte, teorik olarak paylaştıkları ortak çıkarlar acaba nelerdir? Şunlar sayılabilir:

- * *Merkezi bir yönetim altında toplanmış, barış içinde bir Irak;*
- * *Militan olmayan, nükleer gücü olmayan bir İran;*
- * *Arap-İsrail uyumsuzluğunun sona ermesi;*
- * *Özellikle Türkiye'yi etkilediği için, bölgede terörizmin sona ermesi;*
- * *Radikal İslam'ın gelişme ve yayılmasının sona ermesi;*
- * *İsrail ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesi, özellikle de ticari alanda;*
- * *Orta Doğu'da geniş kapsamlı istikrar sağlanması;*
- * *Türkiye'ye uzanan Hazar ve Orta Asya petrol boru hatlarının geliştirilerek, Türkiye'nin bir enerji dağıtım soketi haline getirilmesi;*
- * *Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin de facto bağımsızlıklarının korunması.*

Terörizmin Temel Kaynakları Nelerdir?

Türkiye kendisini geçmişte en azından dört ayrı türde terörizmin kurbanı olmuş görmektedir: Marksist-Leninist terör; aşırı sağ milliyetçi terör (ülkücüler); etnik Kürt sol-ayrılıkçı terör (PKK) ve radikal İslamcı terör.

Türkiye'de İslamcı terörizm, son tahlilde siyasal veya toplumsal bir sorun değil, büyük ölçüde kolluk bir sorundur, bu yüzden de, yönetilebilir bir meseledir. Öteki Müslüman ülkelerin büyük çoğunluğu içinse aynı şey söylenemez.

Ağustos 2005'te yapılan bir kamuoyu yoklaması Orta Doğu'daki terörizmle alakalı sorunlar konusunda ilginç bir Türk yaklaşımı açığa çıkarmıştır: Katılımcıların yüzde 91'ine göre Usame bin Ladin bir teröristtir; yüzde 75'ine göre el-Kaide Müslümanları temsil etmemektedir; yüzde 86'sı ise 11 Eylül saldırılarını hoşgörmemektedir.

Küresel terörizmin yayılmasına dünyada hangi aktörün öncülük ettiği sorulduğunda, yüzde 54'ü George W. Bush'un, yüzde 22'si Ariel Şaron'un adını verirken, sâdece yüzde 17'si bin Ladin'in adını vermiştir.

Türkiye, Kürt gerillalarının esasen "bir Kürt denizinde yüzdükleri" Kürt milliyetçisi PKK şiddetine son verme konusunda son derece kararlıdır. Ankara bütün devletlerden PKK'nın-özellikle Avrupa'dakileri olmak üzere-bütün siyasî ve medya faaliyetlerini kısıtlamasını istemekte, Washington'dan da Kuzey Irak'taki her türlü PKK varlığına karşı harekete geçmesini beklemektedir.

Ankara belirli bâzı konularda Washington politikalarından hiç hoşnut değildir ve şunlara inanmaktadır:

* *Irak'taki savaş, bölgedeki Türk çıkarlarına zarar vermekte, Kürtleri bağımsızlık yönünde teşvik etmekte, ülkenin parçalanma sürecini hızlandırmakta ve nihayet tüm bölgeye yayılan yeni bir radikal İslamcı terörizm merkezi yaratmaktadır;*

* *Washington Irak'ta PKK sorununu çözmek için ciddi ölçüde gayret sarf etmemektedir.*

* *İran'a yönelik ABD politikaları, Türkiye'nin İran enerji arzına erişimini büyük ölçüde karmaşık hale getirmekte, sâdece İran milliyetçilğini ve Batı'ya karşı direniş ruhunu yoğunlaştırmaya hizmet etmekte ve oradaki şahinleri güçlendirmektedir;*

* *Washington Türkiye'ye yeterince saygılı davranmamakta, Türkiye'nin kendi güvenliği ve çıkarları üzerinde büyük etkisi olacak başlıca stratejik ve askeri eylemler konusunda Türkiye'ye ciddi olarak danışmamaktadır;*

* *Washington'un İsrail'e verdiği kayıtsız şartsız destek politikaları, sürekli olarak Filistin sorununu içinden çıkılmaz hale getirmekte.*

Sonuç olarak, AKP'nin Washington ile ilişkisi yoğun karmaşık duygular içermektedir. AKP, bir yandan daha bağımsız bir Türk dış politikası ve geniş anlamda iyi komşuluk politikasından yanadır.

Öte yandan ise AKP içinde birçok kişi, Washington ile arasındaki nazik ilişkilerin korunmasının, Türk ordusu tarafından iktidardan uzaklaştırılmasına karşı, AKP'nin temel sigorta politikası olduğuna inanmaktadır-yâni, Washington'un, harekete geçmesi için orduya yeşil ışık yakmasını engellemek istemektedir.

İronik biçimde AKP, kendisine "Amerikan Partisi" etiketi yapıştıran milliyetçi hareket tarafından, CIA marifetiyle dümeni Türkiye'ye çevirerek, bölgede "ılımlı İslam"ın yayılma stratejisinin parçası olmak gibi cidden ağır bir saldırıya maruz kalmıştır. Her ne kadar "ılımlı İslam" terimi, askerleri İslamcı tehlikenin örtbas edilmesi olarak çileden çıkarsa da, muhtemelen bugün AKP Washington'a karşı Türkiye'deki diğer siyasî unsurların çoğundan daha ılımlıdır.

Her halükarda, çoklu yeni bölgesel ve küresel faktörler Ankara'nın bütün ilişkilerinde-özellikle de Washington'la olan ilişkilerinde-ciddi bir değişime kapı aralamakta, Washington'un giderek daha fazla rahatsız olacağı ama bu konuda pek de fazla bir şey yapamayacağı, yeni bir Türk stratejik hesabı ortaya çıkmaktadır.

Kısım III

Türkiye'nin Gelecek Yörüngesi

Türkiye'nin Geleceğiyle İlgili Dış Politika Senaryoları

Ankara, gelecekte bir noktada muhtemelen şu üç kuşatıcı dış politika alternatifinden birini seçecektir:

* *Başlıca önceliği Amerika Birleşik Devletleri ile olan jeopolitik ilişkisine vereceği, Washington-merkezli bir dış politika,*

* *AB üyeliğinin önceliğine dayanan Avrupa-merkezli bir dış politika,*

* *Bakış ve eylem bağımsızlığını vurgulayan, öteki güçleri de içeren geniş bir yelpazede işbirliği ve stratejik etkileşimleri dengeleyen ve de güçlü bir Avrupa ve Orta Doğu bağı olan Ankara-merkezli bir dış politika.*

Washington-Merkezli Bir Politika

Aşağı yukarı altmış yıldır birçok faktör, Türkiye'yi Washington-merkezli bir dış politikaya yöneltmiştir: Sovyet tehdidi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın genel zayıflığı, ABD'nin dünya hakimiyeti gerçeği, Avrupa'nın emperyal kamburuna kıyasla

Washington'un tarihi kamburunun nispeten az olması ve Türkiye'nin Doğu ve Güney ile ciddi bir ekonomik bağının olmaması.

Ancak bugün çok şey değişmiş durumdadır:

* *Sovyetler Birliği maziye karışmıştır, Türkiye artık Rusya ile önemli bir yeni ilişki geliştirmektedir.*

* *Bölgedeki ABD müdahaleciliği, bugün Türkiye'nin seçeneklerini nahoş derecede sıkıştırmaktadır.*

* *ABD bölgesel politikaları ve çıkarları giderek Türkiye'ninkilerden ayrılmaktadır.*

* *Diğerlerinin yanı sıra Rusya ve Çin, ABD tek-kutupluluğuna ve algılanan hegemonik emellerine karşı alternatif bir güç dengesi yaratmak üzere harekete geçmiştir.*

* *Herkesle iyi komşuluk ilişkileri hedefleyen uzun dönemli stratejik kaymasının sonucu olarak, Türkiye'nin artık bölgede bir "düşmanı" yoktur.*

Bu önemli kaymalara rağmen, gelecek Türk dış politikası için Washington-merkezli bir yönelim hâlâ mümkün görünmektedir. Ancak böyle bir yönelimin devam edebilmesi aşağıdaki faktörlerden birçoğunun var olmasını gerektirmektedir:

* *Türkiye'ye karşı yeni ve önemli bir bölgesel güvenlik tehdidinin yükselmesi,*

* *Türkiye'nin AB üyeliğinin Avrupa Birliği tarafından açıkça reddedilmesi, AB'nin öngördüğü koşulların yerine getirilmesi sürecinde Türkiye'nin Avrupa'dan ciddi biçimde dışlanması veya, pek muhtemel olmasa da, AB projesinin tümünden çökmesi,*

* *Türkiye'nin, askeri modernizasyon konusunda kendisine yardım etmesi için ABD'ye yönelmesi-özellikle de cazip başka bir askeri malzeme tedarikçisinin olmaması halinde.*

* *Şu noktalarda ısrar eden ılımlı Kemalist bir düşüncenin yeniden dirilmesi: (1) Türk güvenliğinin başlıca doğal dayanağı olarak Washington ile yakın bağlar kurulması, (2) Savunmacı bir güvenlik temeli dışında Türkiye'nin Orta Doğu'nun işlerine ciddi düzeyde karışmasına ilişkin yeni bir ideolojik ret. Böyle bir senaryoya Türkiye'deki İslamcı siyasî kazanımların ordu tarafından bastırılması eşlik edebilir. Aşırı İslamcı siyasî ilerleme, İslamcı politikaların ciddi biçimde başarısız olması veya bölgede saldırgan İslamcı rejimlerin ortaya çıkması, böyle bir duruma neden olabilir.*

Avrupa-Merkezli Bir Politika

Türkiye'de esas itibariyle yönünü Avrupa'ya doğru çevirmiş yeni bir stratejik yönelim, aşağıdaki koşulların çoğunun mevcut olmasını gerektirecektir:

* *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu doğrultusundaki tedrici ilerlemenin devam etmesi.*

* *Üyeliğin elde edilmeye değer bir ödül olması için, Avrupa Birliği'nin genel olarak başarılı gözüken evrimini sürdürmesi.*

* *Türk siyasetinde AB karşıtı güçlerin ciddi biçimde zayıflaması.*

* *Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin yüksek düzeyli ekonomik ve askeri ihtiyaçlarını karşılayabilmesi.*

* *Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Orta Doğu'da aktif rol oynamasını memnuniyetle karşılaması.*

Her ne kadar Türk ilgisinin sağlam şekilde Avrupa'ya doğru kayması, Washington ile belirli alanlarda iyi ilişkiler kurulmasını dışlamasa da, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile sağlam bir ilişki içinde olması durumunda Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkiler arka koltuğa râzı olmak durumunda kalacaktır.

Esasen halihazırda Türkiye, ekonomik anlamda Avrupa ile zâten derin şekilde irtibatlı durumdadır. Örneğin 2004 yılında Türkiye'nin en büyük altı ihracat ortağından beşi AB üyesiydi; ABD yüzde 7.7'lik payı ile üçüncü sırada yer alıyordu.

Dolayısıyla birçok ekonomik trend, zâten Türkiye'yi Avrupa-merkezli bir politikaya doğru götürmektedir.

Ancak Hill ve Taşpınar'ın belirttiği gibi “İlginçtir ki, Türkiye içinde aynı zamanda AB karşıtı bir siyasî ve ekonomik lobi de bulunmaktadır ve bu lobi, Rusya ile gelişen ticarete bakarak, Türk ekonomisinin bütün ticaret politikasını AB ile mevcut gümrük birliğine endekslemek yerine, Rusya, İran, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle serbest ticarete gitmesinin daha iyi olacağını ileri sürmektedir.”

Türkiye'nin AB üyeliği hedefinin şu andaki seyri yavaş, inişli-çıkışlı ve endişe vericidir; Türkiye bir ayak diremeyle karşı karşıyadır ve Fransa örneğinde görüldüğü gibi, üyeliğine açıkça karşı çıkmaktadır; bütün bunlar da Türkiye'de AB karşıtı bir tepki doğurmaktadır.

Ankara-Merkezli Bir Politika

Ankara-merkezli bir yönelim, dış politikada kendine güvenen, maksimum bağımsızlık arayan, Doğuda ve Batıda, Kuzeyde ve Güneyde geniş bir dünya devletleri kümesiyle pozitif ve aktif ilişkiler geliştirilmesine dayalı yeni bir yaklaşımla nitelenebilir.

Bağımsız bir Türk dış politikasının entelektüel ve kavramsal temelleri sistematik biçimde ancak son zamanlarda Türk bilim adamı ve AKP'nin dış politika başdanışmanı Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya konmuştur. Davutoğlu'nun “stratejik derinlik” kavramı, özellikle Türkiye'nin dış politikalarını çeşitlendirmeye gitmesi ve bütün devletlerle ilişkilerini derinleştirmesi gereği üzerinde odaklanmaktadır. Bu sayede Ankara'nın büyük güçlerin hegemonyasına karşı kırılabilirliği da azalacaktır.

Davutoğlu'nun henüz (İngilizceye) tercüme edilmemiş Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu adlı eseri Türkiye'nin stratejik konumu hakkında belki de şu ana kadar yazılmış en sistematik, detaylı ve kapsamlı vizyondur.

Davutoğlu'nu eleştirenler kendisini birçok konuda zayıf tarihsel okumalar yapmakla suçlamaktadırlar, ancak kitabın önemi, bir dünya tarihi olmasında değil; itici gücü ve geniş kapsamlı vizyonunda yatmaktadır.

Birçokları, Türkiye'ye tarihteki yedi büyük dünya imparatorluğundan birinin mirasçısı olarak atıfta bulunduğu için, Davutoğlu'nun görüşünü “neo-Osmanlı” olarak betimlese de kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını aşan ve Türkiye'nin tarihsel bağlarını ve menfaatlerini Asya, Afrika ve Batı'ya uzatan, çok daha geniş bir vizyon barındırmaktadır. Davutoğlu, örneğin Asya gibi Türklerin tarih boyunca üzerinde yürüdükleri jeopolitik eksenlerin restore edilmesinden bahsetmektedir. Türkler, Doğu Asyalı/Orta Asyalı kökenleri ve oradaki Türki dünyanın varlığı nedeniyle geleneksel olarak o bölge ile derin ilişki içinde olmuşlardır.

Davutoğlu Rusya ve Çin ile Türkiye arasındaki devletten devlete önemli ilişkilerin, Türkiye'nin bu zor durumdaki Müslüman azınlıklara yardım etmesiyle uyuşmadığının farkındadır, ancak bu, Türkiye'nin bir uzlaşma yolu bulması gereken sorunlardan biridir, özellikle söz konusu gruplarla olan tarihsel bağları dikkate alındığında.

Davutoğlu'na göre, Rusya ve Çin yönetiminde Orta Asya bölgesinin güvenlik ve kalkınmasına çalışan Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye olmaya çalışmak Türkiye'nin tamamen yararlıdır. Davutoğlu'nun vizyonu aynı anda hem bağımsız, hem milliyetçi, hem İslami, hem Pan-Türkist, hem küresel, hem de Batılıdır; asıl mesele, söz konusu çeşitli ilgileri belirli politikalarla birbirine entegre etmektir.

Davutoğlu'nun stratejik vizyonu hiç kuşkusuz mevcut AKP dış politikası üzerinde büyük etki yapmıştır, fakat AKP dışındaki düşünürlerden direniş görmektedir, ki bunlar arasında dış politikada benzer bir maksimum esneklik ve bağımsızlık isteyen Kemalistler ve solcular da vardır.

Sedat Laçiner'in Stratejik Vizyonu

Gazeteci, bilim adamı ve Ankara'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun direktörü olan Sedat Laçiner Orta Doğu'da bağımsız bir Türk dış politikası için alternatif bir gündem öne sürmüştür.

Laçiner'e göre:

* *Türkiye stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için Amerika Birleşik Devletleri'ne, İngiltere'ye veya İsrail'e dayanamaz. Bu güçler sâdece bölgeyi karıştırmaktadırlar; Türkiye'nin sorunlarına gerçek çözümleri yoktur ve Türkiye'nin çıkarlarını zedelemektedirler. Sonuç olarak Türkiye, yalnız yürümelidir; Osmanlı geçmişi bunun için gereken donanımı sağlamaktadır.*

* *Bölgede, sâdece hükümetler arasında değil, aynı zamanda Orta Doğu halkları arasında da iletişim ve diyalog genişletilmelidir; ki bu halkların görüşleri dünya liderleri tarafından pek duyulmamakta veya bilinmemektedir.*

* *Türkiye kuraklık, sulama, tıbbi hizmetler, eğitim ve silahsızlanma gibi ortak sorunlar konusunda çalışan daha fazla sayıda ikili ve çok taraflı bölgesel organizasyon kurmalıdır. Gerçek anlamda bir "bölgesel zihniyet" beslenmelidir.*

* *Türkiye bölgesel ekonomik entegrasyon için çalışmalıdır.*

Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yeni, daha bağımsız bir Türk politikası düşüncesi ve rasyoneli şimdiden epeyce yol almış durumdadır ve Türk toplumunun derinliklerine doğru nüfuz etmektedir. Dahası, bu tür bir politika izlenmesine ilgi gösteren taraf, yalnızca AKP değildir, bu ilgi Türk siyasi yelpazesinin öteki pek çok unsuru tarafından da paylaşılmaktadır.

* Kemalist sol, büyük güçlerin Türkiye ve bölge üzerindeki emellerine geleneksel olarak hayli kuşkuyla yaklaşmıştır. Tarihi Sevr Antlaşması'na kadar geri gitmekle birlikte, bugün de ABD niyetlerinden kuşku duymakta; mevcut ABD eylemlerinin Kürtleri ve İslamcılarını güçlendirmek, Türkiye'yi zayıflatmak ve ABD'ye boyun eğdirmek üzere tasarlandığını düşünmektedir. Kemalist sol hâlâ ordu ile de bağları olan, önemli ve sesi çok çıkan bir ideolojik azınlığı temsil etmektedir.

* Kemalist ana akım ise Amerika Birleşik Devletleri hakkında çok karmaşık duygular beslemektedir. Bir yandan ekonomi ve güvenlik bakımından Birleşik Devletler ile iyi ilişkiler içinde olma gereğinin farkındadır, ama diğer yandan ABD'nin kendi çıkarlarının ne olduğu ve ABD'nin gerektiğinde kendi çıkarları uğruna Türk çıkarlarını feda etmeye hazır olduğu konusunda bir yanılısma içinde değildir.

Bu grup Washington'la mümkün olduğu ölçüde seçici işbirliğini koruyacak, ancak çıkarların ayrıştığına dair en küçük bir işarete karşı dahi ihtiyat halinde olacaktır. 11 Eylül'den beri bizzat ABD politikaları tarafından büyük ölçüde ABD'ye mesafeli hale getirilen bu baskın elit grup içinde ABD'ye karşı fazla bir ideolojik duygusallık yoktur.

* Türk ordusu güvenlik bakımından ABD'ye değer vermekte, bu ilişkinin pratik faydalarını tehlikeye atmak istememektedir, ancak ABD'nin niyetleri ve stratejik emelleri konusundaki genel Kemalist güvensizliği paylaşmaktadır.

Her ne kadar ABD anahtar bir silâh tedarik kaynağı olarak önemli ise de, ordu aynı zamanda tehlikeli biçimde ABD'ye bağımlı kalmaktan kaçınmak için silâh kaynaklarını çeşitlendirmek istemektedir.

* Türkiye'nin katı milliyetçileri, ABD niyetleri konusunda Kemalist solun kuşkularını hararetle paylaşmaktadırlar ve Milliyetçiler Irak'ta ABD rolüne karşı oldukça olumsuz bir tavır almakta ve Washington'un Türkiye'nin bağımsızlığını ve direniş gücünü kırmak için Kürtleri ve İslamcılarını desteklediğine inanmaktadırlar.

Milliyetçiler İslamcılardan hoşlanmasalar da, Batı'nın niyetlerinden kültürel açıdan hazzetmemesi konusunda onlarla ortak yanları vardır.

ABD ve AB'nin Türkiye'de demokratikleşme ve liberalleşmeye destek vermesi, Türk siyasetinde İslamcılarının konumunu doğrudan sağlamlaştırmaktadır.

Türkiye için birbirinden farklı Avrasya geleceklerine bakarken her üç grup da en azından Batı'ya güvenmeme noktasında ortaktırlar.

* Milliyetçiler Avrasya'da Pan-Türki bağlara vurgu yapma eğilimindedirler, bundan dolayı da Rusya ve Çin'e karşı soğukturlar.

* Ancak milliyetçilerin çoğu aynı zamanda gerek Osmanlı dönemi gerekse İslam-öncesi dönem olsun Türkiye'nin geçmişteki büyüklüğüyle gurur duyma konusunda İslamcılarla paralel düşünür; çoğu kez-etnik açıdan Araplar ve Farslara yukardan baksalar bile-İslam'ı Türk kimliğinin önemli bir unsuru olarak görürler. Milliyetçi yönelim, dinî mülahazalardan ziyade esas itibariyle etnik mülahazalara dayalıdır.

* Katı biçimde seküler milliyetçiler ("ulusalcılar"-MA) bir yandan Batı'ya güvenmezken aynı anda İslam'a karşı da derin bir güvensizlik besleme bakımından Kemalist kampa katılmaktadırlar. Osmanlı dönemine saygıları yoktur, bunun yerine İslam-öncesi Türk geçmişini bağrılarına basarlar. Sovyet sonrası dönemde Avrasyacı bir yönelimde Rusya'nın merkeziliği, sözü edilen bu laikçiler arasında, özellikle de orduda, en kuvvetli şekilde destek görme eğilimindedir.

* İslamcılar Avrasya'ya bakmakta ama İslami bağların ve Orta Doğu unsurunun önemine vurgu yapmaktadırlar. İslamcıları Avrasyacı Türklere yaklaştıran şey, Pan-Türkizmden çok, İslamdır; ancak İslamcılar Türk tarih ve geleneğine ilişkin bir ulusal gururdan da yoksun değildirler.

Fethullah Gülen düşüncesinde bu önemli bir faktördür. İlimli İslamcılar önemli siyasî ilişkiler arasına Batı'yı kolaylıkla dâhil ederler, ancak Batı, kimlik ve yönelimlerinde merkezi bir yer işgal etmez; Batılı bağlar bir pragmatizm meselesi ve Türkiye'nin Batı kulübüne dâhil olmasını "sağladığı" için bir gurur vesilesidir.

Kısaca, giderek daha bağımsız hale gelen bir Türk dış politikası Türkiye'de bugün en güçlü dinamiktir ve yerel, bölgesel ve küresel olaylar tarafından da geniş ölçüde desteklenmektedir.

Sonuç: Washington Ne Yapabilir?

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne ve mevcut politikalarına karşı yaklaşımını ciddi biçimde değiştirebilmek için, muhtemelen ABD politikalarının çoğunun değişmesi gerekecektir. Özellikle de yüksek-etki doğuracak üç politika değişikliği söz konusudur ki bunlar derhal Ankara'nın dikkatini çekecektir:

* Kısa dönemde, Kuzey Irak'taki PKK varlığını ortadan kaldıracak ve oradaki Kürt hükümetini bölgeyi PKK güçlerine kalıcı olarak kapatmaya zorlayacak kararlı bir ABD hamlesi, Türk-Amerikan sürtüşmesinin yakın ve duygusal kaynaklarından biri üzerinde önemli bir etki yapacaktır.

* ABD, ilişkilerinin kötü olduğu ülkelerle irtibata geçmek suretiyle, başkalarına gözdağı vermekten ve ters tepen kapışmalara girmekten vazgeçmek suretiyle, İran'la formel diyaloga girmek ve Suriye ile ilişkileri iyileştirmek suretiyle, bölgedeki tansiyonu azaltmaya yönelirse, Ankara bu tür bir ABD girişimine olumlu tepki verecektir. Halihazırda, ne yazık ki Washington, İran ve Suriye ile ilgilenme bağlamında az sayıda havuç, çok sayıda sopa kullanmaktadır.

* Ankara Filistin sorununa bir çözüm bulunmasına yönelik çabalara olumlu tepki verecektir, özellikle de haklı şikayetleri olan Filistinlilerin ve Müslümanların çoğunluğu tarafından adil olarak algılanacak bir çözüm arayışına.

Washington'un bu politikalardan herhangi birini gerçekten değiştirmeye istekli olup olmadığı, açık bir sorudur. Değiştirmemeyi seçerse elde kalan tek seçenek, Türk kaygılarını izale edecek yollar keşfetmektir. Daha özelden, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye ile

mevcut birlikteliklerinin değerini Ankara'yı fayda-maliyet dengesini yeniden hesaplamaya sevk edecek şekilde yükseltmesi gerekecektir.

Amerikan ve Türk çıkarları aynı olmayabilir, ama Türk kaygılarının ciddiye alınması gerekir; sâdece nezaket olsun diye değil, Türkiye'nin gerçekten de söyleyebileceği ve katkıda bulunabileceği değerli şeyler olabileceği için.

Sonuçta, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel meselelerde-kendine özgü, zemini sağlam, meşru ve de bölgede aktivist bir devlet olarak-Türkiye ile yakın temas halinde olmayı ihmal etmesi, çeşitli Arap devletlerine danışmayı ihmal etmesinden çok daha pahalıya malolacaktır. Her ne kadar dost Arap idarecilerinin görüşleri, Washington'un kulağına, çoğu zaman dobra dobra söylenen Türk görüşlerinden daha hoş gelse de, söz konusu Arap idareciler çoğu kez ürkektirler ve kendi halklarının görüşlerini temsil etmemektedirler, dolayısıyla bölgenin halet-i ruhiyesine ilişkin güvenilir bir ölçü değildirler.

Türk-Amerikan İlişkilerinin Bölge Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin Orta Doğu'da önde gelen bir bölgesel oyuncu olma konusunda büyük bir potansiyeli vardır, özellikle de bölgeye ve bölge halklarına karşı yeni bir ilgi ve kaygı göstermeye başladıkça.

Ankara'ya gösterilen saygı, bağımsız bir güç olarak algılanma düzeyi ile neredeyse tam bir doğru orantı halinde artmaktadır. Örneğin Irak'ın işgali konusunda Türkiye'nin Washington'a "Hayır" demiş olmasının sembolik anlamı, Orta Doğu'nun Türkiye'ye duyduğu ilgi ve saygıya muazzam derecede katkıda bulunmuştur.

Bugün Türkiye'nin Müslüman dünya ve Rusya'daki şöhreti, Cumhuriyet tarihinde hiç olmadığı kadar iyidir. Görünür derecede bağımsız olan bir Türkiye, Arap dünyasına belirli politika reçetelerinin savunusunu yapacak olursa, eski sıkı Batı yanlısı Türkiye'ye kıyasla daha büyük bir dikkatle dinlenecektir.

Hem Doğu hem de Batı dünyasına gerçek anlamda uzanan bir Türkiye, Doğu için de Batı için de değerli bir varlık olacaktır.

Gelecek ne getirirse getirsin, bir şey kesindir: O eski, öngörülebilir ve sadık Amerikan müttefiki olan Türkiye artık tarihe karışmıştır.

Sonsöz

Bugün kamuoyunun geniş ölçüde desteklediği Türk hükümetinin, bütün komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen, Orta Doğu ve Avrupa'yı ilgilendiren sorunlarla çok daha içli dışlı, her zamankinden daha bağımsız bir dış politika yönünde derinlemesine ve güvenle ilerlemesi muhtemeldir. Bu, Türkiye'nin geleceği açısından iyiye işarettir. Her ne kadar bu süreç, Washington'un "müttefik" bir Türkiye'ye sâhip olduğu o eski güzel günleri aramasına sebep olabilirse de, yeni Türkiye, aslında, gerek kendi çıkarlarına ve gerekse bölgenin genel istikrarına muhtemelen daha iyi hizmet edebilir. Eminim ki münevver Amerikan gözlemciler, demokratik süreci güçlendirip derinleştirmiş, sorunlu ve çalkantılı Orta Doğu bölgesinde bir istikrar abidesi olan böyle bir yeni Türkiye'nin varlığını takdir edeceklerdir.

KAYNAKÇA

Yeni Türkiye Cumhuriyeti -Yükselen bölgesel aktör

Graham E. Fuller

Çeviren: Doç. Dr. Mustafa Acar

1. Baskı olarak 2008 Mart ayında

4. Baskı olarak 2008 Mayıs ayında/Sistem Matbaacılık